

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Linda Šerfová

**Skupina imigrantů z Bosny a Hercegoviny v ČR
(v Praze)**

BAKALÁŘSKÝ ESEJ

Vedoucí práce : PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Praha 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze, dne 16. 6. 2006

Šerfová Linda

Poděkování

Velmi děkuji všem svým respondentům, zvláště pak Farisovi a Harisovi Hodžič, za jejich ochotu a přátelský přístup při rozhovorech. Dále bych chtěla poděkovat paní Daně Bittnerové za odborné vedení práce a rovněž svému okolí za pochopení a trpělivost.

Obsah

1. Úvod

1.1. Záměr výzkumu a koncepce práce

2. Teoretické uchopení problematiky

2.1. Etnická identita

2.1.1. *Spojení etnicity s identitou*

2.1.2. *Konceptualizace etnické/národní identity*

2.1.3. *Faktory, které ovlivňují vývoj identity národnostních menšin a imigračních skupin*

2.2. Přístupy imigrantů k majoritní společnosti

2.3. Přístupy majoritní společnosti k imigrantům

3. Kontext konstruování identity bosenských imigrantů v ČR (v Praze)

3.1. Postoj české společnosti k cizincům

3.1.1. *Postoj Čechů k imigrantům ze země bývalé Jugoslávie*

3.2. Etnická východiska bosenských imigrantů

3.2.1. *Stručná charakteristika tří nejpočetnějších národů BaH*

3.3. Bosenská menšina v českých zemích

3.3.1. *Období po vzniku samostatného Československa až do konce druhé světové války*

3.3.2. *Období po druhé světové válce až do konce roku 1948*

3.3.3. *Období od roku 1948 až do první poloviny 60. let*

3.3.4. *Období od druhé poloviny 60. let až do roku 1989*

3.3.5. *Období od roku 1989 až po současnost*

4. Metody a zpracování výzkumu

4.1. Strategie výzkumu

4.1.1. *Navazování kontaktů*

4.1.2. *Klima výzkumu*

- 4.2. Popis respondentů z BaH
- 4.3. Koncepce polostrukturovaného rozhovoru
- 4.4. Analýza výzkumu

5. Koncepce přítomnosti Bosňanů v českém prostoru s akcentem na pojetí jejich etnické identity

- 5.1. Bosenské kořeny – vztahování se k bosenské identitě
 - 5.1.1. *Deklarovaná identita*
 - 5.1.2. *Znaky bosenství*
 - 5.1.2.1. *Kořeny – vědomí kontinuity se společností BaH*
 - 5.1.2.2. *Vztah k místům v rodné zemi – centrum Sarajevo*
 - 5.1.2.3. *Vztah k státnímu útvaru – státní symboly*
 - 5.1.2.4. *Vědomí společné historie a jejich osobností*
 - 5.1.2.5. *Jazyk*
 - 5.1.2.6. *Charakter Bosňana*
 - 5.1.2.7. *Kultura*
 - 5.1.2.8. *Sociální vztahy*
 - 5.1.2.9. *Prožitá zkušenost*
 - 5.1.2.10. *„Nálepka“ bosenské – emoce*
 - 5.1.2.11. *„Přenositelnost bosenství*
 - 5.1.3. *Vztah k rodné zemi*
 - 5.1.3.1. *Domov*
 - 5.1.3.2. *Pěstování vazeb k BaH*
 - 5.1.3.3. *Reflexe při návratu*
 - 5.1.3.4. *Návrat do BaH spojený s trvalým opuštěním ČR*
- 5.2. Český prostor – místo konfrontace
 - 5.2.1. *Počátky v ČR*
 - 5.2.2. *Zařazování se do socioekonomických struktur ČR*
 - 5.2.3. *Vytváření a obnovování sociálních vztahů v ČR*
 - 5.2.4. *Konfrontace životního stylu – sebereflexe Bosňanů a pohled na Čechy*
 - 5.2.5. *Strategie přizpůsobování, reflexe vlastního přizpůsobování*
 - 5.2.5.1. *Vztah k tradici*
 - 5.2.5.2. *Učení se českému jazyku*
 - 5.2.6. *Existence institucí, spolků a míst v Praze svázaných s bosenstvím a jejich vnímání*

5.2.7. *Reflexe místa v českém prostoru*

6. Závěr

7. Seznam použitých zkratek

8. Seznam použité literatury

9. Příloha

1. Úvod

Vize etnicky homogenní společnosti byla ideálem nacionalistických hnutí v Evropě 19. století. Tato vize se v různých podobách vracela i ve století 20., na jeho konci se však evropská společnost asimilacionistických tendencí vzdala. Představu kulturního a etnického pluralismu přijala evropská elita jako způsob občanského soužití.

Stejně jako většina evropských států je také Česká republika státem, který není etnicky homogenní. Střetávají se zde etnika, jejichž příslušníci více či méně lpí na své kultuře, která se nutně dostává do konfrontace s kulturou majoritní společnosti. Soužití lidí odlišných etnických kultur s sebou, i přes prosazování kulturního a etnického pluralismu, který je zdrojem vzájemného obohacování kultur, nevyhnutelně přináší problémy. Pro bližší poznání těchto aspektů týkajících se soužití majoritní společnosti a etnické menšiny jsem si pro svůj výzkum vybrala skupinu mladých imigrantů z Bosny a Hercegoviny (nadále BaH) na území České republiky, resp. imigranty žijící v Praze. Tito imigranti jsou specifictví tím, že na naše území přišli jako děti či mladí lidé, vliv na jejich enkulturaci tedy měla jednak vlastní rodina, jednak české prostředí. Jak se zmínění imigranti s touto situací vyrovnali a jak se dnes vidí v rámci české společnosti, je předmětem mého zkoumání.

Cílem této práce je tedy bližší přiblížení imigrace z BaH do Československa, posléze do České republiky v důsledku občanské války v letech 1992 – 1995. Práce se zaměří na tři dominantní etnika žijící na území BaH, konkrétně na Bosňáky, bosenské Srby a bosenské Chorvaty, pro něž se používá souhrnné označení Bosňané.¹ Bosenští respondenti vytvářejí na území ČR provázanou sociální skupinu, ve které setkávání se se svými krajany a pěstování přátelství hrají důležitou roli spojenou s uvědomováním si svého původu a s posilováním vlastní identity.

¹ Bosanec (bosensky) / Bosňan (česky).

1.1. Záměr výzkumu a koncepce práce

Klíčovou otázkou mého výzkumu se stala koncepce přítomnosti mladých Bosňanů v českém prostoru s akcentem na pojetí jejich skupinové a etnické identity. Cílem výzkumu tedy bylo zjistit, jak mladí Bosňané vnitřně prožívají vlastní pozici a své ukotvení v české společnosti, do jaké míry se přizpůsobují českému prostředí a naopak nakolik si udržují bosenské cítění spojené s etnickou identitou. Výzkum jsem koncipovala na základě sledování dvou vzájemně se doplňujících tematických bloků: 1) koncepce výchozí identity imigrantů, 2) vztah k českému prostoru.

Ve své práci do jisté míry vycházím z výzkumu Dany Bittnerové a Mirjam Moravcové a týmu badatelů z Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Ti se ve své knize „*Kdo jsem a kam patřím?*“ (2005) zaměřili na postoje národnostních, imigračních a etnických skupin k jejich vlastní existenci v občanské společnosti ČR. Důraz zde byl kladen hlavně na ty postoje, které se formují ve spontánním dialogu a v neřízeném střetu kulturních tradic každodenního života. Autoři zde vycházejí ze dvou okruhů otázek. První okruh otázek se týká „deklarované etnické identity“ a deklarovaného místa členů etnické skupiny ve strukturách české společnosti. Členové národnostních menšin či imigračních skupin pomocí této „deklarované identity“ vysvětlují či případně manifestují svoji etnickou či skupinovou příslušnost. Druhým okruhem jsou otázky, které směřují k identitě „žité“, tedy k vnitřnímu sebepojetí člověka z určité etnické skupiny a ke konfrontaci jeho „nastavení“ s českou společností. Tedy pomocí otázek, které jsou zaměřené na každodenní zkušenosti kontaktu, kulturního střetu a konfliktu, lze posoudit stupeň jinakosti jedince, resp. konkrétní etnické skupiny.

Na základě tohoto uspořádání otázek, na základě respektování komplementarity deklarované a žité identity, jsem založila i svůj výzkum skupiny imigrantů, kteří byli částečně enkulturováni do bosenské kultury (vazba na bosenskou identitu) a zároveň vstoupili a začali trvale žít v českém prostoru.

Pro zodpovězení své otázky jsem se nejdříve rozhodla řešit otázku teoretického uchopení otázky etnické identity a diskutovat tento pojem, hodnotit ho nejenom z hlediska jeho definice, ale také z hlediska faktorů, které jsou ve hře při jeho utváření, a zároveň přiblížit, na jakých konceptech je etnická identita budována.

Protože je práce zacílena na pojetí etnické identity u členů imigrační skupiny, bylo třeba teoreticky zhodnotit i tuto dimenzi problému. Mnohé definice etnické identity zdůrazňují, že etnická identita je budována na základě vyjednávání vlastní etnické skupiny vůči okolí, tedy na principu dichotomie my – oni, považují tudíž pro tuto práci jako nezbytné zabývat se i vztahem imigrantů a majoritní společnosti. Pro sledovanou skupinu bosenských imigrantů v Praze je pak logicky onou referenční skupinou česká společnost. Z toho důvodu jsem zařadila i kapitolu o vztahu české společnosti k etnickým menšinám, mezi něž samozřejmě patří i Bosňané. Zároveň je potom stejně logické představit Bosňany, tedy obyvatelstvo BaH, etapy jejich příchodu na naše území, tedy jejich profil ve vztahu k zemi původu a jejich historii v prostoru českých zemí.

S ohledem na výzkumný záměr je nicméně největší důraz kladen na analýzu etnické identity sledované skupiny Bosňanů. Přirozeně je největší rozsah práce věnován právě jí. Avšak i předchozí kapitoly jsou důležité jako most k pochopení vlastního postavení a vytváření etnické identity nebo konstruování etnické identity imigrantů z BaH v rámci prostoru ČR.

2. Teoretické uchopení problematiky

2.1. Etnická identita

Jelikož etnická identita představuje v mé práci zcela zásadní pojem, pokusím se zde přiblížit její chápání a pojetí. Ještě než se však dostanu k samotné etnické identitě, chtěla bych se zmínit o pojmech, které s etnickou identitou úzce souvisí.

Vědomí o etnické diferenciaci lidstva má velmi staré kořeny, které zasahují s největší pravděpodobností až do starověku. Výraz „etnikum“ pochází z antické řečtiny, v níž slovo *ethnos* znamenalo „kmen, národ“. Dnes je pod tímto výrazem chápáno společenství lidí, kteří mají společný rasový původ, obvykle společný jazyk a sdílejí společnou kulturu.² Souhrnně lze říci, že etnikum se vyznačuje svou vlastní etnicitou³ (Velký sociologický slovník I : 1996 : 277). S pojmem etnikum souvisí další pojmy, tedy „etnická příslušnost“, „etnické vědomí“ a také „etnická identita“. Etnická příslušnost je chápána jako projev vědomí sounáležitosti jednotlivce či skupiny s určitou etnicitou (Průcha : 2004 : 51). Míra projevování etnické příslušnosti se odvíjí především od toho, zda je uvědomovaná či nikoliv, tj. závisí na etnickém vědomí. Etnické vědomí lze charakterizovat na základě dvou složek, složky kognitivní a emocionální. Kognitivní složka etnického vědomí je souhrnem znalostí a názorů jednotlivců na původ, odlišnost, historické osudy a jiné atributy týkající se vlastního etnika (Průcha : 2004 : 52). V komplexních společnostech jsou většinou tyto znalosti a názory utvářeny v rámci školní výuky či prostřednictvím médií. Emocionální složka etnického vědomí je na druhou stranu založena na stavech prožívání, cítění, vážící se k vlastní identitě a je méně přístupná objektivnímu pozorování. S etnickým vědomím je úzce spjat pojem „etnická identita“.

Jak je vlastně etnická identita definována? Jednoznačné vymezení tohoto pojmu je velice obtížné, protože ve velkém počtu studií není etnická identita přímo definována. Nejednoznačnost v pojmu etnické identity vyplývá i z oborových východisek badatelů, kteří se danou problematikou zabývají.

Většina studií chápe etnickou identitu jako součást sociální identity. Pro některé

² Tato definice není zajedno s jinými definicemi, které rasový původ nechápou jako základ společné etnicity.

³ Etnicita je vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu (Velký sociologický slovník I : 1996 : 276)

studie má význam etnická sebeidentifikace, pro jiné etnické postoje a prožívání. V jiných studiích autoři v definicích etnické identity zdůrazňují kulturní aspekty : jazyk, jednání, hodnoty a poznávání etnické historie skupiny. Za všechny definice zde uvádím definici z knihy „*Kdo jsem a kam patřím?*“, kde je etnická identita chápána jako kulturní konstrukt opřený o soubor vzájemně propojených, ovšem často spolu zdánlivě nesouvisejících kulturních jevů, postojů a o kulturu opřených sentimentů, na jejichž základě jedinec rozpoznává a uvědomuje si sounáležitost s určitou etnickou skupinou a zároveň na základě nichž se vymezuje v opozici k jiným skupinám (Bittnerová : 2005 : 8).

2.1.1. Spojení etnicity s identitou

Podle mnohých jevů není pochyb o tom, že u lidí vzrůstá potřeba sdružovat se na základě etnicity. Jak probíhá spojení etnicity s identitou se pokusím načrtnout v následujících řádcích.

- 1) Etnické společenství se vytváří uvědoměním si kulturních (historických, náboženských, jazykových atd.) odlišností od jiných společenství a jejich komunikací (Bačová : 1996 : 37). Důležité je pojímat tyto odlišnosti jako rozhodující pro definování společenství, i když z pohledu někoho jiného mohou působit téměř bezvýznamně. Toto uvědomování si odlišnosti se děje především uvnitř společenství, nikoliv mimo něj. Společní předkové, stejné náboženství, kultura, jazyk nebo speciální pojmenování etnického společenství způsobují, že členové etnických společenství jsou jako taková definována při narození se do skupiny, a to členy skupiny, tak lidmi mimo skupinu (Bačová : 1996 : 37). Lze tedy říct, že etnicita je jedinci jednak připsaná (nikdo si nemůže vybrat, do které etnické skupiny se narodí), ale také zvolená, protože záleží na každém, do jaké míry pro něj bude tato etnicita hrát důležitou roli v pojetí celkové identity. Přesto se ale některá etnika setkávají se skutečností, že z pohledu okolí podléhají určitým stereotypům, kterých se nemohou zbavit (Róm je vždy Rómem, ať svou etnicitu upřednostňuje či nikoliv).
- 2) Etnicitou se zabezpečuje kontinuita uvědomování si své totožnosti (uvnitř skupiny) a odlišnosti (jiné skupiny) (Bačová : 1996 : 38). Příslušnost k etnické skupině se přejímá od předků a dále je předávána potomkům. Potomci se od předků učí identifikovat se se svou skupinou (tzn. jaký jazyk používat, jaké jméno, ideologii, atd.).
- 3) Etnicita se může uchovávat i v rámci odlišných etnických společenství, a to i po dlouhou dobu. Po případném dočasném útlumu se může v jisté komunitě znovu oživit, když vznikne potřeba sebeidentifikování, určení své identity v širším sociálně odlišném prostředí.

- 4) Změní-li jedinec etnické prostředí, znamená to pro něj dočasně, anebo natrvalo přijmout členství v jiné skupině. Musí se přizpůsobit jinému systému významů, zvykům, náhledům na svět, atd., tedy musí se jinak definovat a vytvořit si vztahy s novým sociálním prostředím. To vše znamená, že jeho identita se dostává do konfrontace s jiným prostředím, což může vést až k její změně.
- 5) Sebedefinování (subjektivní identita) je v moderní společnosti charakteristickým znakem etnicity.

V posledních letech se dospělo k poznatku, že etnická anebo „národní“ identita se v principu vytváří u všech lidí. Otázkou ovšem je, do jaké míry ji člověk potřebuje zdůrazňovat. Například členové dominantních skupin a etnicky homogenních skupin nemají potřebu nějak svou etnicitu a etnickou identitu prosazovat, je pro ně totiž samozřejmostí, dá se říci bezvýznamným pojmem. V sociální rovině je etnicita a etnická identita smysluplná jen tehdy, když jsou dvě nebo více etnických skupin v kontaktu po delší dobu (Bačová : 1996 : 42). Stane-li se tak, má to vliv na jejich sociální struktury, instituce, politické procesy a hodnotové systémy.

2.1.2. Konceptualizace etnické/národní identity

Etnickou či národní identitu lze zvažovat jako operacionalistický konstrukt, který pomáhá rozlišovat na etnickém principu členy vlastní společnosti od cizích. V kontextu tohoto tématu lze také hovořit o procesech a faktorech, které přispívají k jejímu utváření a proměně. Zároveň však není možné zapomenout, že etnická/národní identita má svůj obsah, že je nějakým způsobem tematizována a skrze tuto tematizaci členy určité etnické/národní společnosti zvnitřňována.

Odpovědět na otázku, jak je etnická/národní identita tematizována, není ovšem jednoduché. Badatelé v této souvislosti odkazují na procesualnost při ustanovování obsahu etnické/národní identity. Obsah etnické/národní identity se vytváří v dialogu s těmi druhými, s těmi, kteří do „naší skupiny“ nepatří. Autostereotyp, tedy představa o sobě samých, nevzniká jen v komplementaritě k heterostereotypu, tedy obrazu o těch druhých (Hroch : 2005 : 15). Je zásadně ovlivněna autostereotypem a zejména heterostereotypem, který o sobě a o dané skupině či společnosti mají ti druhí, cizí, s nimiž se „našinci“ setkávají a poměřují (Poutignat, Streiff-Fenart : 1995 : 155).

Vzájemný dialog skupin či společností o vlastní etnické/národní identitě může do jisté míry nastolovat stejná definiční kritéria, která umožňují poznat člena a nečlena skupiny či společnosti a etnickou/národní odlišnost si uvědomovat a prožívat. Tento proces sjednocování definičních kritérií lze rozhodně pozorovat v Evropě, a to v souvislosti s nacionalistickými hnutími 19. století. V rámci evropského prostoru proto také funguje několik „konstantních“ definičních komponent (složek) tematizující etnickou/národní identitu (Hroch : 2005 : 7-38).

V rámci evropské kulturní tradice jako klíčová složka etnické/národní identity vystupuje koncept **emoce**. Součástí etnické identity je cit, který v člověku vzbuzuje pocit spolupatříčnosti s širším v zásadě anonymním společenstvím. Pro kultivaci tohoto citu mohou být použity různé interpretační rámce: hrdost na společenství, strach o společenství, boj za společenství, láska ke společenství (Hroch : 2005 : 8-11).

Součástí evropských etnických/národních identit bývá často i představa závaznosti „**primordiálních vazeb**“ (Hroch : 2005 : 11-12; Bittnerová : 2005 : 4). Skutečnost, že se člověk rodí do určitého sociokulturního prostoru (národní či občanské společnosti), předurčuje (v laických konceptech snad navždy) jeho příslušnost k této skupině a upírá mu možnost plně se zařadit do skupin definovaných v opozici ke skupině výchozí.

Mezi komponenty, které podporují etnickou/národní identitu, je dále zařazován **jazyk** etnika/národa (Bittnerová : 2005 : 423). Tento komunikační kód obecně patří mezi diferenciační kritéria pro zařazení jedince do určité sociální skupiny. Logicky proto slouží pro rozpoznání členů vlastního etnického/národního společenství.

Výraznou složkou konceptu etnické/národní identity v kontextu evropského prostoru se stává i **dějinná paměť** (Bittnerová : 2005 : 421). Vědomí kontinuity etnického/národního společenství se v kontextu kultury, která začala budovat na linearitě času, je podstatnou komponentou vztahování se člověka v časoprostoru. Ve vztahu k etnické/národní identitě pak je poznání historie využívána v rovině symbolické. (Hroch : 2005 : 14). Dle záměru se na základě historie i národní mytologie vytváří obrazy podporující daný koncept etnika/národa.

V evropském kontextu pak jako další komponenta figuruje vazba na **národní prostor** (Hroch : 2005 : 31), popřípadě vazba na lokalitu (Bittnerová : 2005 : 421). Ideologie 19. století vymezila národ jako teritoriální pospolitost, a tudíž konstituování prostoru jako nástroje uvědomování si a kultivace etnické/národní identity se stalo klíčové. V zásadě se v souvislosti s prostorem objevilo několik způsobů zacházení – zvýznamňování vlastního prostoru: interpretace prostoru v rámci širšího geopolitického celku, ohraničení prostoru od druhých (cizích), krajinný typ prostoru vztahovaný k charakteru populace, významné lokality

vážíci se buď k významným událostem národa/etnika, nebo obdivované pro jejich jedinečnost (Hroch : 2005 : 31-38).

Nacionalistická hnutí v Evropě 19. století pak prosadila další složku do koncipování obsahu etnické/národní identity, a to vztahování se ke geopolitickému útvaru, ke **státu**. Pro řadu etnických/národních identit hraje roli etnodiferencující roli občanství. Skrze něj je pak etnická/národní identita posilována státními symboly jako jsou státní znak, hymna, vlajka, reprezentace atd. (Hroch : 2005 : 14).

Dalším komponentou, na niž se zpravidla buduje etnická/národní identita, je představa **typického jedince**. Jeho profil určuje jednak soubor povahových charakteristik – mentalita. Jednak se součástí „autoportrétu“ může stát i popis antropologického typu (Bittnerová : 2005 : 421).

Často součástí etnické/národní identity bývá postava etnického/národního **rivala** (Bittnerová : 2005 : 421). Potřeba nalézt symbolického kolektivního nepřítele, který ohrožuje existenci etnika/národa, je účinnou aktivizační strategií pro udržení vlastní identity. Etnický/národní rival byl tedy zpravidla formulován v rámci konstrukce identity malých evropských národů.

Poslední komponentou, která formuje obsah etnické/národní identity, je kultura. Při konstruování etnické/národní identity může tuto roli sehrát jak symboly převzaté z **kultury elit**, tak symbolizovaná tradiční kultura, obecně nazývaná **folklor** (Bittnerová : 2005 : 424; Hroch : 2005 : 14).

Koncept etnické/národní identity je pak udržován specifickými mechanismy, které podporují kontinuitu identity a tedy soudržnost etnického/národního společenství. Děje se tomu v první řadě prostřednictvím zviditelňování témat obsažených v konceptu etnické/národní identity. Témata jsou zobrazována 1. při veřejných aktivitách (průvody, slavnosti, mítinky), 2. formalizovanými verbálními projevy (hesla, zpěvy, deklarace) 3. ikonografickými symboly (obrazy, vlajky, známky), 4. pomníky (Hroch : 2005 : 14). Zobrazování pilířů etnické/národní identity pak musí nutně podpořit diskurz. Interpretace zobrazovaného potvrzuje a prohlubuje traktovaný obsah. Dalším mechanismem pro sycení a udržování konceptu etnické/národní identity jsou stereotypy (Hroch : 2005 : 15). Ty se předávají v procesu enkulturace a v řadě ohledů korespondují s hodnotovým systémem dané kultury. Péči o etnickou/národní identitu vyvíjejí i vybrané instituce, které si kladou za cíl její zachování či prohloubení.

Etnická/národní identita v evropském prostoru je tedy vědomě propracovaným kulturním konstruktem. Její koncept nezahrnuje pouze stereotypizovanou sociální zkušenost daného společenství v určitém prostoru, která by měla posílit vazby v lokálním společenství budovaném na přímých interpersonálních vazbách. Právě v kontextu nacionalistických hnutí se identita stala předmětem kultivace (něco, o co je třeba se starat), stejně jako se prosadila coby měřítko profilu vlastního já (a to jak ve smyslu volby jedné z možných etnických/národních identit, tak ve smyslu jejich programové negace – popírání významnosti etnické/národní identity).

2.1.3. Faktory, které ovlivňují vývoj identity národnostních menšin a imigračních skupin

Etnická identita skupiny definované na národnostním nebo etnickém principu je ovšem v důsledku změny sociokulturního a etnického prostředí vystavena revizi. Sociokulturní kontext nutí v mnohém členy takové skupiny nově konfrontovat svoji identitu s autostereotypem a heterostereotypem dominantní kultury. Při konstrukci skupinové identity národnostních menšin a imigračních skupin pak záleží na následujících faktorech:

- 1) na stavu výchozí skupinové identity
- 2) na délce přítomnosti v ČR
- 3) na okolnostech a motivaci příchodu imigrantů, tedy na důvodech, proč opustili zemi.
- 4) na vizi vlastního působení v ČR, potažmo ve středoevropském prostoru.
- 5) na míře zapojení se do institucí a struktur většinové (majoritní) společnosti.
- 6) na ekonomickém a společenském úspěchu ve většinové společnosti.
- 7) na demografické skladbě jejich vlastní skupiny.
- 8) na osobním angažmá v programovém udržování výchozí identity.
- 9) v neposlední řadě na míře odlišnosti výchozích charakteristik, zejména výchozí kultury ve srovnání s kulturou společnosti ČR (tedy na míře kulturního šoku a jeho podobě) (Bittnerová : 2005 : 416).

2.2. Přístupy imigrantů k majoritní společnosti

Pro členy etnické skupiny žijící v odlišné společnosti existuje několik modelů, jak přistupovat k majoritní společnosti. Strategie adaptace imigrantů v hostitelské společnosti mohou být klasifikovány podle schématu, které vypracoval J. W. Berry (1980, 1997) (Průcha : 2004 : 97). Schéma zahrnuje čtyři strategie adaptace: integrace, asimilace, separace⁴, marginalizace (Průcha : 2004 : 97). 1) Silná identifikace s oběma skupinami vede k integraci nebo biculturalismu, imigranti si uvědomují, že přijetí nové kultury je pro ně důležité, zároveň se však nechtějí vzdát své vlastní kultury. 2) Usilují-li imigranti o co největší splynutí s hostitelskou zemí, přestávají-li lpět na své vlastní kultuře a přijímají-li kulturu hostitelské země pomocí osvojování si jazyka, hodnot, norem a zvyklostí, má to za následek asimilaci. 3) V případě, kdy imigranti lpí na své vlastní kultuře a kulturu hostitelské země vnímají jako nedůležitou z hlediska jejího osvojování, lze hovořit o separaci. 4) Jestliže si imigranti nezakládají ani na kultuře svých rodičů, ani na kultuře hostitelské země, ale identifikují se jen se subkulturou své skupiny, je to známka marginalizace.

2.3. Přístupy majoritní společnosti k imigrantům

Z hlediska postojů majoritní společnosti k imigrantům jsou ve hře minimálně dva aspekty: 1) míra kulturní diverzity mezi majoritní společností a imigranty a 2) ideologie majoritní společnosti jak přijímat etnicky jiné.

1) Míra kulturní diverzity mezi majoritní společností a imigranty bezpochyby hraje velkou roli ve vzájemném soužití, přičemž většinou platí následující teorie: čím větší je tato kulturní diference, tím je pravděpodobnější, že imigranti budou méně ochotně přijímáni hostitelskou populací (Průcha : 2004 : 103). Tato teorie však nemá univerzální platnost. Ve styku příslušníků některých etnik jsou shledávány bezproblémové vztahy, i když kulturní distance mezi nimi je velká (vztah finské majoritní skupiny k vietnamským imigrantům) (Průcha : 2004 : 104). Přestože mezi těmito dvěma etniky existuje velká rozdílnost kultur, shodují se v některých zásadních životních hodnotách, jako je pracovitost, houževnatost, pozitivní vztah ke vzdělání.

⁴ Separace vlastně neznamená adaptaci.

2) Ideologie majoritní společnosti v přístupu k cizincům vychází podle jednoho pojetí z odlišných způsobů vzniku různých národů a jejich odlišného sebepojetí. To je pak předurčující pro postoje, které jednotlivé národy zaujímají k cizincům, tedy buď tíhnou k otevřenosti a inklusivnosti, nebo naopak k uzavřenosti a exkluzivnosti vůči jiným národům. Na základě tohoto rozdělení byla vypracována typologie národních identit, která má ukázat, proč ve 2. polovině 20. století byl ten či onen národ blíže jednomu či druhému pólu.⁵ Empirickými paradigmaty typů jsou identity vybraných národních států – USA, Kanady, Austrálie, Velké Británie, Francie, západního Německa a Izraele – v těch interpretacích, které u nich převládaly zhruba v 60. až 80. letech minulého století (Baršová, Barša : 2005 : 30).

Celá typologie vychází ze dvou protikladů, 1) národa přistěhovalců-osadníků a národa starousedlíků a 2) národa občanského a etnického. Zatímco první protiklad odkazuje ke způsobu vzniku národa, druhý nabízí kritérium příslušnosti k němu (Baršová, Barša : 2005 : 31). Spojením obou protikladů dojdeme ke čtyřem ideálním typům národních identit liberálně-demokratických států (Baršová, Barša : 2005 : 31).

Tabulka č.1 - Čtyři modely národní identity

	národ přistěhovalců-osadníků	národ starousedlíků
občanský národ	USA, Kanada, Austrálie	Francie, Vel.Británie
etnický národ	Izrael	Německo

Zdroj : Barša, P., Baršová,A. Přistěhovalectví a liberální stát, Brno 2005, str. 31

Občanský národ přistěhovalců : USA, Kanada, Austrálie: Obyvatelé těchto států původně náleželi k jiným národům, těžiště jejich identity leží v přítomnosti, nikoliv v minulosti. Jsou otevření k přistěhovalcům a jejich příspěvkům ke společné identitě.

Občanský národ starousedlíků: Francie, Velká Británie : Lze říci, že i tyto státy přistupovaly poměrně otevřeně k jiným národům, avšak rozdíl mezi nimi byly. Francie vyžadovala po cizincích vzdání se skupinových odlišností a model integrace byl velice asimilacionistický. Cizinci ve Velké Británii si většinou mohly ponechat své skupinové odlišnosti, ale museli respektovat nadřazenost anglické kultury.

Etnický národ starousedlíků: Německo : V Německu bylo občanství získáváno od roku 1913 na základě pokrevního původu (oproti Francii a V. Británii, kde se od roku 1889

⁵ Typologie formuluje idealizované modely jednoho historického období vývoje daných národů, a nemá tedy obecnou platnost pro celou jejich historii před tímto obdobím ani po něm (Baršová, Barša : 2005 : 30).

získávalo na základě místa narození). V poválečné době Německo k přistěhovalcům přistupovalo velmi exklusivisticky.

Etnický národ přistěhovalců : Izrael : Na rozdíl od revolučních Francouzů a Američanů, kteří pojímali svou republiku jako imaginární vlast všech lidí, sionismus pojímal Izrael jako výlučnou vlast Židů definovaných krví a náboženstvím (Baršová, Barša : 2005 : 33). Podmínkou přistěhování do Izraele za účelem usazení a získání občanství je pokrevní (resp. příbuzenská) či náboženská příslušnost k židovství nebo nárok na sjednocení rodiny (Baršová, Barša : 2005 : 33).

3. Kontext konstruování identity bosenských imigrantů v ČR (v Praze)

3.1. Postoj české společnosti k cizincům

V této kapitole bych se chtěla zaměřit na vztah majoritní společnosti a imigrantů v ČR, především na to, jak česká společnost k imigrantům přistupuje, jaká k nim zaujímá stanoviska a do jaké míry je otevřená či naopak uzavřená jejich pobytu na našem území. Vzato z pohledu imigrantů tedy budu řešit otázku, jaké zázemí či životní prostor česká společnost cizincům otevírá.

Pro řešení této otázky v zásadě vycházím ze studie Ivana Gabala Etnické klima české společnosti v letech 1994 a 1996⁶, z výsledků výzkumu postojů k nacionalismu a etnickým menšinám a cizincům v ČR (2002)⁷ a z výzkumu z řady ISSP (mezinárodní projekty sociálních výzkumů) z roku 1995.

Autoři se obecně shodují na myšlence, že v důsledku historického vývoje (odsunu Němců, vyvraždění velkého množství Židů, ztráty Zakarpatské Ukrajiny, transferu Maďarů a rozchodu se Slovenskem) si česká společnost zvykla žít v etnicky homogenním prostoru. (Podle některých dokonce představuje téměř nejvíc národnostně jednotnou zemi v Evropě). Jistou změnu v etnickém složení společnosti přinesl pád komunismu a s ním spojené otevření hranic, což bylo impulsem k tomu, aby k nám z různých důvodů stále více přicházeli občané jiných národností, kteří se na našem území usazují. Podle šetření česká společnost k těmto lidem zaujímá vysoce odmítavý postoj. Kdysi zřejmě otevřená a kulturně pluralitní česká společnost dnes (1996) hodnotí příliv cizinců nepříznivě v 81% případů (v roce 1974 –77%), přičemž prakticky čtvrtina dospělé populace (24%) hodnotí příliv cizinců velmi nepříznivě

⁶ Autor využívá výsledků výzkumu Etnické vztahy v české společnosti (Praha, MENZ, Gabal AaC 1994), realizovaný v květnu 1994 a výsledků šetření provedené v rámci grantového projektu MZV ČR (Etnické menšiny a etnická problematika ve vývoji evropské integrace a bezpečnosti, 1996), které v rozhodujících částech měření etnického klimatu vychází z výsledků, analýzy a metodologických zkušeností výzkumu z roku 1994.

⁷ Výzkum realizovalo Výzkumné centrum vývoje osobnosti a etnicity, společné pracoviště Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Tým vedli Mirjam Moravcová (etnologickou část) a Libor Prudký (sociologickou část) z FHS UK v Praze.

(Gabal : 1998 : 15). Z hlediska konceptualizace „nebezpečnosti“ či přesněji nepřijatelnosti cizinců mnoho Čechů uvádí obavy z nárůstu kriminality (57% dotázaných), objevuje se i strach z negativních ekonomických vlivů cizinců (mafie, podvody), cizincům se ale také vyčítá obsazování dobrých pracovních míst a pracovních míst vůbec (1996).

Na druhou stranu cizinci pro naši republiku představují kapitál a investice (14% dotázaných, levnou pracovní sílu, know-how, znalosti či obohacení o cizí jazyky a kulturu (1996).

Co se generačních rozdílů týče, cizinci jsou všeobecně lépe vnímáni a přijímáni u mladších generací, ty jsou tolerantnější k jejich odlišnostem, starší generace jsou k nim méně vstřícné. Pro to, jaké postoje zaujímají lidé v naší zemi k cizincům a jiným národnostem, je navíc velmi důležité místo bydliště a vzdělání.

Přestože lze ČR považovat za xenofobní stát, přístupy Čechů k jednotlivým národnostem se liší. S tím souvisí i míra jejich akceptování na našem území a zaujímání pozitivních či negativních postojů k nim. Z tohoto hlediska autoři, i s ohledem na vývoj klimatu v ČR, vytvářejí různé klasifikace, jak Češi rozlišují cizince. Starší kategorizace Gabala pracuje se třemi kategoriemi cizinců: 1) „kapitáloví“ cizinci 2) „příbuzní“ cizinci 3) etnicky odlišní lidé (Gabal : 1998 : 20).⁸ Kritériem pro hodnocení cizinců se tedy zejména stala jejich prospěšnost pro českou společnost. Stejně významným kritériem se ovšem stala i sociokulturní blízkost vybraných – zejména slovanských skupin cizinců. Naopak zásadní odmítnutí patřilo buď těm cizincům, jejichž kultura se nezakládala na křesťansko-židovské tradici, nebo těm cizincům, jejichž země původu zápasila s politickou či ekonomickou nestabilitou a česká společnost se tudíž bála „možné nákazy“.

V tomto kontextu tedy autoři představili českou společnost jako nepřipravenou na akceptaci cizinců, a to zejména kulturně odlišných cizinců, kteří nemají zájem participovat na rozvoji občanské společnosti ČR a její ekonomice (Gabal : 1998 : 24). Z tohoto pohledu je tedy zcela podložené a vysvětlené poznání, že Češi trvají na zásadním přizpůsobení cizinců hodnotám české společnosti (1996).

⁸ 1) „Kapitáloví“ cizinci jsou takoví, u kterých dominují hospodářské přínosy nad problémy a kteří jsou vnímáni také jako kulturně přijatelní pro každodenní život a sousedství (pocházejí z obdobných kulturních a etnických tradic a kořenů – „bílí“ z euroamerického prostředí – např. Američané, Francouzi, Němci) (Gabal : 1998 : 20).

2) „Příbuzní“ cizinci jsou vnímáni jako směs přínosů a problémů, avšak pro svou jazykovou i kulturní spřízněnost jsou nepřijatelnější a nejméně „cizí“ z hlediska každodenního života a sousedství – zejména Slováci, čeští emigranti, Židé). (Gabal: 1998 : 20).

3) Do této skupiny patří především Arabové, Vietnamci, Číňané, obyvatelé bývalé Jugoslávie, Rusové, Ukrajinci, černoši a zejména Rómové. Etnicky odlišná populace je vnímána pouze jako zdroj problémů, nemající žádný přínos a prakticky nepřijatelná do sousedství, pro každodenní soužití (Gabal : 1998 : 20).

Na základě výzkumů se ukázalo, že česká společnost velmi lpěla v roce 1996 na asimilaci jiných etnik žijících na našem území. (Viz tabulka č.2.) Tlak na kulturní homogenitu

Tabulka č. 2 - postoj české společnosti k cizincům

	1994	1996
co nejvíce se přizpůsobit	75%	71%
mít možnost žít po svém	14%	22%
neví bez odpovědi	11%	7%

Zdroj: Gabal, I. Etnické klima české společnosti v letech 1994-1996. In: Lidé města: Stereotypy a symboly. Praha 1998, str. 21

a podřízení se majoritní kultuře je většinový a převažující (Gabal : 1998 : 22). Přesto však je česká společnost schopna vstřebat jen ty odlišnosti, které vychází z kulturní příbuznosti, nikoliv ale odlišnou barvu pleti, odlišný jazyk, odlišný životní styl. Souhrnně lze tedy říci, že není s to vstřebat odlišnosti, které jednotlivě nebo v souhrnu jsou konstitutivními prvky menšinové identity a koncept menšin je od nich odvíjen (Gabal : 1998 : 22).

Výzkumy z počátku 21. století pak ukázaly částečný posun. Do jisté míry reflektovali zkušenost české společnosti s trvale usazenými cizinci, přesto nadále v řadě ohledů potvrzovali úzce zaměřenou optiku Čechů v tomto problému. Ty, jež byli přijímáni, charakterizovala kulturní blízkost a nekonfliktnost v zemi původu. Xenofobní postoje pak nadále česká společnost projevovala vůči nepřizpůsobivým, tedy vůči těm, jejichž kultura v mnoha ohledech nekorespondovala s kulturou společnosti v českém prostoru.⁹

Vstřícnost ovšem Češi prokázali v rovině respektu cizí kultury. Skoro 73% dotazovaných si myslí, že by si národnostní menšiny, které chtějí v naší republice trvale či dlouhodobě žít, měly uchovat svou kulturu. Zároveň přitom opět trvají na dodržování obvyklých způsobů chování většinové společnosti (Prudký : 2004 : 29). Další velká skupina – 21% - si ale myslí, že by se tito dlouhodobě u nás žijící příslušníci jiných etnik měli zcela přizpůsobit většinové společnosti (Prudký : 2004 : 29). Varianta, aby si národnostní menšiny u nás „uchovaly své zvyklosti, kulturu a způsoby chování, a to bez ohledu na zvyklosti většinové společnosti“, byla přijatelná jen pro 3% respondentů (Prudký : 2004 : 29).

Přes tyto výsledky má česká společnost na cizince v řadě ohledů velké nároky (respektovat naše zákony i nepsané normy při jednání s úřady, v obchodech a službách, na sportovních či kulturních akcích, naučit se česky, dodržovat pořádek v domě a kolem něj,

⁹ Vzedmutá obava z islámského terorizmu pak dokonce ze sekularizovaných Čechů učinila lidi ostražitě vůči tomuto náboženství.

respektovat domovní klid, pomáhat sousedům v krizových situacích, usilovat o sblížení svých dětí s českými dětmi, zdravit sousedy, pokoušet se o sblížení se sousedy). Přizpůsobeného cizince společnost jako jedince přijme.

Podle výzkumu si víc než 46% dotazovaných myslí, že by cizinci či lidé z menšinových národností měli v naší zemi žít tam, kde si budou přát (Prudký : 2004 : 29). Přes 37% pak řeklo, že by cizinci a lidé z menšinových etnik měli žít rozptýleně mezi českým obyvatelstvem a jen 12% by rádo vidělo cizince a lidi z menšinových etnik v separovaných částech měst a lokalit, vlastně v ghetech (Prudký : 2004 : 29).

Vize etnicky homogenní společnosti v českém prostoru pro Čechy tedy stále i přes jisté změny v přístupu k cizincům zůstává určující v jejich akceptaci. Tento postoj neovlivnila ani odkazy významných českých osobností (Havel) na prožitou zkušenost českých politických emigrantů v době komunistické éry a do jisté míry ani prosazující se multikulturní výchova. Tato nová ideologie z kultivovala pouze část mladé generace, která zejména ve výzkumu z roku 2002 prokázala vyšší míru tolerance, než jejich o dvě generace starší spoluobčané.

3.1.1. Postoj Čechů k imigrantům ze zemí bývalé Jugoslávie

Ve výše zmiňovaných výzkumech se objevovaly i odkazy na postoje české společnosti k imigrantům ze zemí bývalé Jugoslávie, tedy v tomto vymezení i k imigrantům z BaH. V tomto směru výzkumy z poloviny 90. let odhalují vysoce negativní postoj Čechů k občanům z těchto zemí. Výhrady vyplývaly z politické situace v jejich zemi původu. Mediálně traktovaná etnická nesnášenlivost podpořená militantním řešením tohoto problému Čechy vedla k zaujmutí kritického postoje a nedůvěře vůči imigrantům ze zemí z bývalé Jugoslávie. Výzkumy nezmiňují lítost, kterou by válečné útrapy zejména Bosňanů mohly provázet (Gabal : 1998 : 19).

Výzkum z počátku 21. století pak ukázal částečnou změnu v hodnocení cizinců ze zemí bývalé Jugoslávie. Nyní se zařadili (Chorvati) do rodiny „slovanských příbuzných“, u nichž lze předpokládat bezproblémovou integraci a asimilaci s českou společností. S etnonymem Srbochorvat se ovšem nadále částečně pojí stereotyp problémového člověka (Prudký : 2004 : 26).

3.2. Etnická východiska bosenských imigrantů

Bosna a Hercegovina se nachází v jihovýchodní Evropě. Samostatným útvarem se stala roku 1992 odtržením od SFRJ. Skládá se z Federace Bosny a Hercegoviny a Republiky srbské. Na jejím území dnes žije přibližně 4 007 608 obyvatel.¹⁰

Národnostní struktura území Bosny a Hercegoviny (BaH) je výsledkem staletí provázejících intenzivních migrací. Ty se promítaly nejen do národnostní skladby, ale také do mocenských pozic, jež jednotlivé etnické či národnostní skupiny v různé době zaujímaly. Zátěž vyplývající z tohoto vývoje se pak přenesla až do moderní doby.

Z hlediska etnického se kontinuita dnešního osídlení Bosny spojuje zejména s příchodem Slovanů v 6. století. Jejich příchod do oblastí Balkánu historicky obydlených Ilyry a romanizovaným obyvatelstvem úzce souvisel s invazí Avarů, náležejících k bulgarské skupině tureckých jazyků. Po vypuzení avarských kmenů přišly z oblasti severně od Černého moře do míst již osídlených Slovany dva nové slovanské kmeny, Chorvaté a Srbové, které podle dnešních výzkumů měly buď íránskou vládní kastu, nebo se jednalo o původně íránské kmeny, které se samy slavizovaly. Christianizace probíhala v 9. století (Gombár : 1999 : 242). Svoji mocenskou převahu si slovanské obyvatelstvo zachovalo až do 15. století, kdy středověký bosenský stát (bánoviny, později království) složený z Bošnjanů (předchůdci dnešních Bosňáků), v menší míře z pravoslavných Slovanů (Srbové) a Slovanů římských katolíků (Chorvaté), byl začleňován do Osmanské říše. Vliv Osmanů se projevil přílivem nových etnik zejména vyznávajících islám. Islamizace se pak projevila i ve změně víry části slovanského obyvatelstva, docházelo k ní ale zcela pozvolna a nenásilně. Podle odhadů žilo v Bosně roku 1485 celkem 155 000 křesťanů a 22 000 muslimů, ve 20. letech 16. století 98 000 křesťanů a 85 000 muslimů (Gombár : 1999 : 243). K islamizaci docházelo ve větší míře ve městech než na venkově. Za nejvýznamnější muslimské město bylo považováno Sarajevo. Na přelomu 16. a 17. století dosáhli muslimové v Bosně početní převahy (Gombár : 1999 : 243). V důsledku toho, že Osmanská říše preferovala pravoslavnou církev, etablovanou v Cařihradu, před katolickou církví, mnoho katolíků tehdy z Bosny emigrovalo. Pravoslavná církev svůj vliv v Bosně začala šířit od 16. století.

Další demografické změny zapříčinila rakousko – osmanská válka v letech

¹⁰ Podle údajů americké agentury CIA v roce 2004.

1683 – 1699. Stahování rakouské armády ze Sarajeva roku 1697 mělo za následek to, že Bosnu opustilo 50 000 katolíků. Připojení Uher a Chorvatska k habsburské monarchii naopak vyvolalo masový útěk muslimského obyvatelstva z těchto zemí, přičemž většina odešla právě do Bosny (Gombár : 1999 : 244). Podle odhadů do Bosny tehdy přišlo asi 130 000 muslimských uprchlíků, kteří s sebou přinesly protikatolické nálady. Sarajevo bylo v té době kvetoucím a prosperujícím městem, kde žilo více než 80 000 obyvatel.

Co se sociálního rozvrstvení obyvatel týče, i zde bylo postavení ve společnosti spojeno s vyznáním. Zatímco v 15. a 16. století byli feudálními vlastníky jak muslimové, tak i křesťané, a rolníci pak patřili ke všem vyznáním, pak na přelomu 18. a 19. století byli všichni velcí vlastníci muslimové, zatímco většinu bezzemků na venkově tvořili křesťané, zejména pravoslavní (Gombár : 1999 : 245). K prvnímu povstání katolických a pravoslavných rolníků proti muslimským feudálním vlastníkům došlo v letech 1833, 1834 a 1835, zlomení moci muslimských feudálů však nastalo až roku 1850.

Křesťanské obyvatelstvo během celého 18. století zaznamenávalo velký nárůst. Od roku 1732 až do roku 1817 stoupl počet obyvatel ze 143 000 na 400 000. Se slábnoucí mocí Osmanské říše v 18. a 19. století však přišla také nová vlna migrace. Mnoho muslimů odešlo z Bosny do dnešního Turecka, a naopak v důsledku anexe BaH k Rakousku-Uhersku (1881-1918) přicházeli ekonomičtí imigranti české, polské a slovenské národnosti. To souviselo s rychlým budováním průmyslu, silniční a železniční sítě, energetiky, vojenských základen, ale též škol, knihoven, divadel, atd. Co se měst týče, zde Češi žili rozptýleně mezi národy, na venkově se však vytvářely i kompaktní české komunity.

Rakousko-uherská nadvláda nad BaH vyvolávala velkou nespokojenost bosenského obyvatelstva všech vyznání. Podle oficiálních údajů odešlo z Bosny v letech 1883 – 1918 celkem 56 600 lidí (Gombár : 1999 : 249). Neoficiální migrace však tento počet zvyšuje odhadem o 43 400 lidí¹¹. V roce 1895 se v rámci sčítání obyvatel (1 570 000) přihlásilo 97% lidí k srbochorvatskému jazyku. Pravoslavných Srbů bylo 43%, katolických Chorvatů 21%, muslimů 32%, Židé představovali 1%. V Sarajevu, Mostaru a Banja Luce však tvořili muslimové polovinu populace (Gombár : 1999 : 249).

Kolaps rakousko-uherské správy měl za následek všeobecnou anarchii, která byla spojená s útoky srbských rolníků proti muslimským statkářům. V důsledku etnicko-

¹¹ Srbské prameny uvádějí celkový počet emigrantů 60 000, muslimské 300 000.

náboženské nenávisti bylo podle představitele bosenských muslimů zabito 1000 muslimů, 76 žen upáleno za živa a 270 muslimských vesnic vydrancováno. Dekret o pozemkové reformě postihl přibližně 4000 muslimských statkářských rodin (Gombár : 1999 : 251). Mezi lety 1910 až 1921 Bosnu opustilo 300 000 lidí, tj. šestina populace.

Období po druhé světové válce s sebou přineslo další změny, jednak životního standardu a jednak národnostní změny. Mezi bosenským obyvatelstvem docházelo ke snižování negramotnosti, postupná deagrarizace a urbanizace měly za následek snížení zemědělského obyvatelstva na méně než polovinu. Dalším rysem poválečného vývoje byla trvalá tendence k vystěhovávání. Třebaže se BaH vyznačovala vysokým přírůstkem obyvatel, zvláště Bosňáků, kteří byli v roce 1968 uznáni jako národ, velké množství obyvatel ji opouštělo. V roce 1971 žilo mimo hranice BaH více než půl milionu lidí původem z této republiky (Tesař : 1999 : 255). Tendence tehdy byla taková stěhovat se do svých „mateřských“ republik, tzn. Srbové odcházeli do Srbska, Chorvati do Chorvatska¹², a naopak Muslimové ze Srbska a Černé Hory do BaH. Přes tuto migraci si však území udrželo svůj multikulturní charakter.

Ten se stal ovšem v Bosně problémem na počátku 90. let. V souvislosti s rozpadáním se Svazové republiky Jugoslávie došlo k politizaci národnostních a náboženských rozdílů, což vyústilo v národnostní konflikt v zemi, který přerostl v občanskou válku. V jejím důsledku se v letech 1992 – 1995 opět zvedla vlna migrace příslušníků všech tří nejpočetnějších národů. Následně docházelo k postupnému vytváření etnicky jednotných oblastí. Mnoho obyvatel z BaH v té době odešlo. Hledalo útočiště v zahraničí, například v Německu, Švédsku, Rakousku, Americe, ale také i v tehdejší Československu a posléze v České republice.

Z hlediska národnostní skladby obyvatelstva je na počátku 21. století situace v BaH poměrně stabilizovaná. Z celkového počtu 4 007 608 obyvatel většinu zaujímají tři národy slovanského původu, které tvoří 98% všech obyvatel : Bosňáci (Bošnjaci, ve 20. století se nazývali též Muslimové) – slovansky mluvící muslimové, Srbové (Srbi) a Chorvaté (Hrvati). Rozsídlení těchto národů je ovšem do jisté míry územně rozděleno. V Republice srbské tvoří většinu obyvatel Srbové, ve Federaci BaH majoritu představují Bosňáci společně s Chorvaty. Podle údajů americké agentury CIA z roku 2000 bylo v BaH 48% Bosňáků, 37,1% Srbů, 14,3% Chorvatů a 0,6% ostatních (http://cs.wikipedia.org/wiki/Bosna_a_Hercegovina). Těchto

¹² To bylo spojeno i s „odlivem mozků“ a migrací bosenskosrbských a bosenskochorvatských elit, především do Bělehradu a Záhřebu.

šest desetin procenta představují Romové (Romi) a Černohorci (Crnogorci), v menší míře pak Albánci (Albanci), Makedonci (Makedonci), Slovinci (Slovinci), Češi (Česi), Poláci (Polaci), Slováci (Slovaci) a další (http://cs.wikipedia.org/wiki/Bosna_a_Hercegovina).

3.2.1. Stručná charakteristika tří nejpočetnějších národů BaH

Bosňáci:

Počet Bosňáků v samotné BaH se odhaduje na 1,83 milionu, celkově pak na 2,5 milionu. Početné bosňácké komunity žijí na pomezí Srbska a Černé Hory (oblast Sandžaku), v Turecku a v západní Evropě a USA, kam Bosňáci odešli buď jako gastarbeiteři v druhé polovině 20. století nebo jako váleční uprchlíci z let 1992 – 1995 (<http://www.bosna.unas.cz/bosnaci.html>). Bosňáci většinou vyznávají sunnitský islám (90% národa), zbytek jsou ateisti.

Srbové:

Počet Srbů v samotné BaH se odhaduje na 1,41 milionu, celkově pak na 10 milionů. Mateřským státem je Republika Srbsko, potažmo Srbsko a Černá Hora (<http://www.bosna.unas.cz/srbove.html>). S početnou srbskou komunitou se lze setkat v západní Evropě, USA, Kanadě, kam Srbové odešli ze stejných důvodů jako Bosňáci. 99% Srbů jsou pravoslavní, procento tvoří ateisti.

Chorvati:

Počet Chorvatů v samotné BaH čítá přibližně 518 tisíc, celkově jde zhruba o 6 milionů. Za mateřský stát se považuje Republika Chorvatsko (<http://www.bosna.unas.cz/chorvati.html>). Početné chorvatské komunity žijí v západní Evropě, Rakousku, Švýcarsku, apod., kam odešly ze stejných důvodů jako Bosňáci a Srbové. Chorvati vyznávají katolickou víru (88%), jen malý počet z nich se přiklání k islámu.

3.3. Bosenská menšina v českých zemích

Bosenská menšina nepředstavuje v České republice početně nijak výraznou skupinu imigrantů, přestože příchody prvních větších skupin imigrantů z BaH lze zaznamenat již na začátku 20. století. Síla imigračních proudů z BaH však měla v průběhu 20. století různou intenzitu. Z tohoto hlediska lze hovořit o pěti relativně odlišných fázích:

- 1) období po vzniku samostatného Československa až do konce druhé světové války
- 2) období po druhé světové válce až do roku 1948
- 3) období od roku 1948 až do první poloviny 60. let
- 4) období od druhé poloviny 60. let až do roku 1989
- 5) období od roku 1989 až po současnost

3.3.1. Období po vzniku samostatného Československa až do konce druhé světové války

Přestože jedna z prvních imigračních vln z Balkánu probíhala ještě v rámci Rakouska-Uherska, obyvatelé Bosny mezi nimi zastoupení příliš nebyli. Nepřicházeli ani studovat na české střední a vysoké školy¹³, ani nepřijížděli v rámci pracovní migrace¹⁴. První záznamy o jejich přítomnosti na území českých zemí tedy pocházejí až z doby po vzniku samostatného Československa, po první světové válce. Jednalo se především o státem řízenou migraci. Na základě mezinárodních smluv mezi Československem a Jugoslávií o sezónní obchodní činnosti k nám přijížděli na dočasný pobyt tzv. bosňáci – prodavači textilní galanterie, kteří jako podomní prodavači procházeli územím republiky.¹⁵ Z hlediska početního zastoupení se pak jednalo o desítky až stovky osob.

¹³ Do Prahy, jako tehdy již slavného univerzitního města, se stěhovala řada mladých lidí – inteligence z dnešního Chorvatska, Srbska a Bulharska (http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=131473).

¹⁴ Koncem 19. století probíhala na naše území pracovní migrace Bulharů, Makedonců a Srbů (http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=131473).

¹⁵ Pouliční obchod bosňáci provozovali na základě živnostenského oprávnění (listu) pro trhoveckou živnost (Český lid 77, 1990/2 : Moravcová : 105).

3.3.2. Období po druhé světové válce až do roku 1948

Po druhé světové válce byly československo-jugoslávské vztahy stále mimořádně intenzivní. Příchozí z Bosny byli komplexně zahrnováni pod trvalou či dočasnou imigraci z Jugoslávie. Přicházeli v rámci reemigrace části Čechů a Slováků z Jugoslávie do oblasti českého a moravského pohraničí. Do poválečného Československa směřovalo z Jugoslávie i větší množství studentů a pomocných sil (stavby mládeže, apod.) (http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=131473).

3.3.3. Období od roku 1948 až do první poloviny 60. let

Zásadní zlom nastal v roce 1948, kdy neochota J. B. Tita podřizovat se zcela J. V. Stalinovi vedla ke známé roztržce a následnému bojkotu Jugoslávie zeměmi socialistického tábora (http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=131473). Do Prahy v té době přicházela část politické jugoslávské emigrace, která s Titem nesouhlasila a kterou podporovala Moskva. Téhož roku byla Jugoslávie vyloučena z Informbyra a styky s Československem byly vesměs přerušeny. Do země tedy noví příchozí z Jugoslávie a tedy ani z Bosny pro toto období, s výjimkou výše zmíněné politické emigrace, přicházeli výjimečně.

3.3.4. Období od druhé poloviny 60. let až do roku 1989

I když k jistému oživení vztahů došlo po roce 1956, kdy byl na XX. sjezdu KSSS odhalen kult Stalina, oteplení vztahů netrvalo dlouho (http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=132549). K určitému obratu došlo až ke konci 60. let a začátkem 70. let, kdy s postupnými politickými změnami přicházely i důležitější ekonomické změny.

V té době československé hospodářství vykazovalo nedostatek pracovních sil, na jehož základě k nám přicházeli pracovníci ze spřátelených zemí (Polsko, Vietnam, ale i z Jugoslávie). Zatímco u nás byl stále hlad po pracovnících, v Jugoslávii byla už v té době velká nezaměstnanost. I to bylo důvodem, že jugoslávští pracovníci byli československou stranou oceňováni jako velmi pracovití. Mezi ČSSR a SFRJ se každoročně podepisovaly

smlouvy o jugoslávských gastarbeiterech, jejich počet však do druhé poloviny 60. let nepřekročil několik tisíc.

Další příliv obyvatel ze SFRJ (především dělníků a techniků) byl spojen s činností mnoha jugoslávských firem na našem území, která se týkala především výstavby průmyslových podniků (např. sklářský kombinát Crystalex v Novém Boru). Cesta do Československa se tedy otevřela i obyvatelům BaH. Mnoho jugoslávských pracovníků se zde seznámilo se svou manželkou a zůstali tu nastálo. Někteří se však i s českou manželkou vrátili domů. Rozhodovalo o tom především to, z jaké části Jugoslávie a s tím souvisejících poměrů pracovníci pocházeli. Především ti, kteří přišli z chorvatského vnitrozemí, Bosny a z jižního Srbska, apod., tedy z chudších oblastí, měli tendence u nás zůstat. Rozhodly ekonomické podmínky československého státu. Setrvání v Československu pro ně totiž znamenalo podstatné zlepšení situace.

3.3.5. Období od roku 1989 až po současnost

Po roce 1989 přestala být dočasná pracovní imigrace z Jugoslávie regulována mezinárodními smlouvami mezi ČSFR a SFRJ. Příchod obyvatel z těchto zemí nyní souvisel s osobní volbou a ekonomickými záměry, které mohl obyvatel Jugoslávie s prostorem Československa spojit.

Zásadní změna ovšem nastala v roce 1991 po vypuknutí občanské války v Chorvatsku a o rok později v BaH (1992 – 1995). Etnické čistky na území bývalé Jugoslávie - zjevná humanitární krize s tím spojená, vedly řadu evropských zemí k rozhodnutí, postarat se o válkou zužované obyvatelstvo. Proto se v roce 1992 Československo ujalo běženců z bývalé Jugoslávie a přiznalo jim status tzv. dočasného útočiště. Tuto možnost mohly využít cca. čtyři tisíce osob z BaH, převážně Bosňáci. Běženci byli umístěni zpočátku v 25 humanitárních střediscích odděleně od ostatních uprchlíků a žadatelů o azyl. Měli však právo volného pohybu po území ČR, díky čemuž si mnozí dokázali rychle najít zaměstnání a ubytování (Tesař : 2001 : 71). V listopadu 1992 ČR přijala přibližně 350 matek s dětmi, které k nám přijely posledním konvojem ze Sarajeva. Tento projekt se nazýval Dětská ambasáda a týkal se povětšinou opět Bosňáků. Další desítky Bosňáků se do Česka dostaly jako běžní uprchlíci (žadatelé o azyl) a stovky dalších zde pobývaly jako jiní cizinci s dlouhodobým pobytem (Tesař : 2001 : 71). ČR vycházela vstříc i lidem s psychickými traumaty z války, mezi nimi i zhruba 150 bývalým vězňům z koncentračních táborů, kterým nabídla lékařskou pomoc. ČR

představovala pro některé z těchto lidí pouze tranzitní zemi, přes níž se dostávali dál do zemí, které jim nabídly možnost usadit se a počáteční podporu. Jednalo se především o USA, Kanadu, Austrálii, Nový Zéland, Švédsko... 30. září 1997 skončil pro občany BaH institut dočasného útočiště na území ČR. Lidé z venkova se povětšinou s pomocí českého státu vrátili zpátky do BaH. Zbylým byl na jejich žádost většinou přiznán statut trvalého pobytu v ČR s vyhlídkou na získání občanství (Tesař : 2001 : 71).

Na rozdíl od 60. a 70. let, kdy se většina gastarbeiterů z bývalé Jugoslávie usazovala v místech, kde pracovali a našli si manželky, nejvyšší počet imigrantů z BaH po roce 1991 jednoznačně zakotvil v Praze, popř. v Brně. Důvody jsou ekonomicko-pracovní povahy. Většina válečných imigrantů z BaH po roce 1991 se převážně řadí k vzdělanějším lidem a pochází především ze středních a velkých měst. Imigranti z rurálního prostředí naopak převažovali mezi gastarbeitery, kteří se tu usadili ještě v době komunismu.

Emigrace z BaH pokračovala i v dalších letech po skončení války, po uzavření Daytonské mírové dohody. Důvodem byly trvající katastrofální tamější poměry. Nezaměstnanost dosahovala obrovských rozměrů a po politické stránce není ani dodnes vše dořešeno. Kromě toho k nám každým rokem přijíždí až několik desítek studentů z BaH, kteří si zde vydělávají a možná se tu v budoucnu i usadí.

Podle údajů ČSÚ žilo na území České republiky k 31.12.2004 celkem 1 731 imigrantů z BaH, z toho 667 tvořily ženy. Trvalý pobyt mělo 1 389 Bosňanů, z toho 571 žen, přechodným pobytem disponovalo 163 imigrantů z BaH, 58 z nich byly ženy. Roku 2004 u nás žilo 15 azylantů, z nich 7 žen. Celkem mělo tedy povolení k pobytu 1 567 Bosňanů, 636 představovaly ženy. Vedle toho víza nad 90 dnů připadala 167 Bosňanům, z toho žen bylo pouze 31.

Tabulka č. 3 - počet Bosňanů v ČR

rok	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
celkem	720	915	956	1334	1402	1622	1550	1569	1602	1559	1731
dlouhodobý pobyt	656	807	743	498	359	417	280	263	250	217	327

Zdroj: Cizinci v České republice 2001, Praha 2001, str. 15
Cizinci v České republice 2005, Praha 2005, str. 32

Tabulka č. 4 - získaná občanství

rok	celkem	z toho azylanti
1999	10	0
2000	22	11
2001	18	0
2002	20	3
2003	47	5
2004	62	0

Zdroj : Cizinci v České republice 2001, Praha 2001, str. 32
 Cizinci v České republice 2003, Praha 2003, str. 41
 Cizinci v České republice 2005, Praha 2005, str. 48

Tabulka č. 5 - vývoj počtu žadatelů z BaH o azyl

rok	celkem	Rok	Celkem
1990	0	1998	16
1991	0	1999	6
1992	13	2000	8
1993	9	2001	3
1994	13	2002	3
1995	17	2003	0
1996	13	2004	6
1997	20		

Zdroj : Cizinci v České republice 2001, Praha 2001, str. 48
 Cizinci v České republice 2005, Praha 2005, str. 78

Tabulka č. 6 - azyl udělen

rok	celkem	rok	Celkem
1990	0	1998	3
1991	0	1999	4
1992	0	2000	1
1993	7	2001	0
1994	0	2002	0
1995	1	2003	1
1996	5	2004	0
1997	16		

Zdroj: Cizinci v České republice 2001, Praha 2001, str. 45
 Cizinci v České republice 2005, Praha 2005, str. 81

Tabulka č. 7 - přehled pracujících Bosňanů v ČR

rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
pracující Bosňané celkem	470	519	508	428	468	473	433	447	464	628
v postavení zaměstnanců	360	284	162	177	153	146	76	88	94	238
s platným živnost.oprávněním	110	235	346	251	315	327	357	359	370	390

Zdroj: Cizinci v České republice 2001, Praha 2001, str. 73,74
 Cizinci v České republice 2003, Praha 2003, str. 100
 Cizinci v České republice 2005, Praha 2005, str. 103

3. Metody a zpracování výzkumu

4.1. Strategie výzkumu

Práce je založena na kvalitativní metodologii. Vychází z pozic kulturní a sociální antropologie. Akcentuje tedy shromažďování primárních dat, které interpretuje v kontextu dané kultury a existujících sociálních vazeb uvnitř a mimo výchozí sociální skupinu. Základním nástrojem pro sběr dat se stal polostrukturovaný rozhovor s aktéry zkoumané imigrační skupiny. Byl vybrán jako nejefektivnější způsob pro zaznamenání deklarovaných postojů a verbalizovaných zkušeností respondentů, které aktéři prezentují jako modelové či ilustrující. Výběrově byla data doplněna o informace, které vyplynuly ze spontánního jednání aktérů před, v průběhu a zejména po skončení rozhovoru.

4.1.1. Navazování kontaktů

S člověkem, který se stal klíčovým pro mou práci, tedy s respondentem A, jsem se seznámila v roce 2001 přes přátele. O respondentovi A jsem toho hodně slyšela a vzpomínám si, že jsem sama pobízela kamaráda, ať ho mezi nás někdy přivede, neboť na mě působil jako velice zajímavý člověk. Paradoxní je, že si dnes marně snažím vybavit, který kamarád nás tehdy vlastně seznámil. Vím však, že už se s ním několik let nevidám, ale přátelství s respondentem A přetrvává. Za těch pět let, co se známe, byly naše kontakty jeden čas intenzivnější, postupně slábly, přesto naše přátelství nevyprchalo. Domnívám se, že k tomu přispěla i má bakalářská práce, pro jejíž téma jsem se rozhodla na základě přátelství s respondentem A. O to více jsem se snažila s ním být ve styku, jelikož mi slíbil, že mi pro můj výzkum zprostředkuje další kontakty. Jeho ochoty jsem využívala již na seminářích týkajících se menšin, kdy mi poskytl několik rozhovorů, takže jsem si předběžně mohla udělat obrázek o tom, jak naše další spolupráce bude vypadat. Respondent A mi pak s pomocí svého staršího bratra (respondent B) poskytl asi 10 telefonních čísel na své krajany žijící v Praze, kteří spadali do mé cílové skupiny. Někteří z nich mi pak zprostředkovali kontakty i na jiné respondenty.

Další respondenty jsem měla v úmyslu získat přes manžela sestry mé kamarádky, který pochází z BaH a který do ČR přišel v roce 2003. I přesto, že do ČR dostal celkem

přednedávnem, má v Praze několik přátel a známých z okruhu svých krajanů, a tak jsem spoléhala na jeho ochotu. Zde se mi potvrdilo, co říkali dotazovaní od respondenta A, když jsem jim otevřeně přiznala svůj údiv nad jejich ochotou. A sice „...*tak když jseš kamarádka od něj, tak to Ti pomůžeme. Pro něj všechno.*“ V tomto druhém případě ale bohužel imigranti z Bosny mezi sebou neměli tak dobré vztahy a vazby jeden na druhého, a tak necítili buď potřebu pomáhat někomu cizímu, nebo se jim prý nechtělo vracet se do minulosti. Zde jsem tedy kontakty nenavázala.

Třetím zdrojem informací se zcela náhodou stal přítel jedné studentky FHS UK, který byl hostem na semináři Adaptace a integrace imigrační skupiny a zapadal do mé cílové skupiny. Ochotně se mi nabídl pro rozhovor, využila jsem tedy této možnosti k doplnění počtu svých respondentů.

Celkem jsem tedy získala kontakt na 15 vhodných bosenských respondentů, kteří byli ochotni se se mnou sejit a s nimiž jsem mohla udělat rozhovor.

4.1.2. Klima výzkumu

Svůj terénní výzkum jsem prováděla od prosince roku 2005 do března 2006. S bosenskou komunitou jsem do té doby přicházela do styku velmi sporadicky. Pominu-li přátelství s respondentem A a posléze i občasná setkání s jeho bratrem, v bosenském prostředí jsem se ocitla pouze jednou, a to když respondent A slavil narozeniny v jednom pražském podniku,¹⁶ kam pozval mnoho svých bosenských přátel. Zde jsem pochopila, že následná spolupráce s nimi bude velmi živá a bezpochyby zajímavá.

K respondentům jsem přistupovala s připravenou strukturou rozhovorů, kterou jsem pozměňovala v závislosti na jejich odpovědích. Je nutno uvést, že všechny respondenty jsem před zahájením rozhovorů obeznámila s tím, co je cílem mé práce a co přibližně bude tématy našich rozhovorů. Dále jsem jim sdělila, že vše je zcela anonymní a poprosila jsem je, aby mi popřípadě otevřeně přiznali, bude-li jim nějaká otázka nepříjemná nebo jim bude připadat nevhodná. Následně jsem od všech získala souhlas pro použití získaných materiálů pro svou bakalářskou práci. Mnoho respondentů zároveň projevilo přání mou konečnou verzi bakalářské práce vidět. Z jejich strany to ovšem nebylo myšleno tak, že by chtěli kontrolovat a redukovat to, co jsem o nich napsala, ale měli zájem přečíst si, jak jako komunita působí.

¹⁶ Jednalo se o bar, který se ničím nevztahoval k BaH.

Respondent I mi dokonce řekl: „*To je moc dobře, že se o nás někdo takhle zajímá, to je moc důležité.*“ Tento zájem jsem se pak rozhodla využít i do budoucna. Předsevzala jsem si, že bych své respondenty zpětně požádala o reflexi svého textu a případné korekce ve svých interpretacích.

První dva rozhovory jsem provedla 2. února 2006 s již zmiňovanými bratry, respondenty A a B¹⁷. Ti se stali, jak jsem již uvedla, klíčovými zprostředkovateli mých dalších kontaktů. Přestože jsem se s většinou svých respondentů setkávala v kavárnách, kde se evidentně cítili dobře a uvolněně, s těmito bratry jsem se sešla u nich doma. Bylo to dáno především tím, že respondent A se v té době zotavoval po nemoci a nebylo tedy žádoucí vycházet ven. Oba bratři žijí v tomto bytě bez rodičů, neboť ti odešli po ukončení války v BaH zpátky do Sarajeva. Za zmínku stojí, že tento byt se nachází v novostavbě a je velice moderní, lze tedy říct, že je to nadprůměr.¹⁸ Po příchodu mě uvítal respondent A, nabídl mi něco k pití a zajímal se o to, jak se mám. Respondent B měl zdržení, a tak jsme s rozhovorem počkali na něj. Když respondent B přišel, přinesl balíček plný jídla z Mc Donaldu a okamžitě mi nabídl. Jak se mi i posléze potvrdilo, Bosňané jsou velice pohostinní a jde jim o to, aby se návštěva či host cítili velmi příjemně. Poté, co jsme udělali rozhovor, mi oba bratři ochotně v mobilech vyhledali čísla na své bosenské přátele, a připomněli, že se mám odkazovat na ně. Jak jsem již uvedla, to se posléze ukázalo jako největší impuls pro bosenské respondenty k tomu, aby mi vyšli vstříc.

Další rozhovory již probíhaly po kavárnách v průběhu února a března. Poslední rozhovor jsem provedla 31.3.2006. Nejvíce rozhovorů jsem zrealizovala 10.2.2006, kdy se se mnou ochotně sešlo 6 bosenských respondentů. Výhodou bylo, že značná část mých respondentů bydlí v okolí Náměstí míru, a tak nebyl problém postupně se sejít v jejich oblíbené blízké kavárně, která, i z hlediska zaznamenávání materiálu na diktafon, je ideální, protože zde téměř nehraje hudba. I s dalšími respondenty jsem se převážně setkávala v této kavárně, popřípadě ve dvou případech v jiných kavárnách v centru, a to vždy ve všední den v odpoledních hodinách, ponejvíce v pátek. Většina mých respondentů přišla se zpožděním,

¹⁷ Rozhovor jsem prováděla s oběma bratry najednou, jakož i v případě respondentů C, D, respondentů E, F a respondentů G, H.

¹⁸ Tento byt je podkrovní, 3+1, velice moderně vybavený, působí ale zároveň velice útulně a teple. Přestože zde žijí dva bratři, nepřipadalo mi, že by s udržováním chodu domácnosti měli výraznější problémy. Prostředí na mě působilo velice příjemně. Kromě několika obrazů na stěnách zde mají jako dekorace fotky své rodiny a v policice postavený Korán. Oproti běžným českým domácnostem tento byt působí praktičtěji bez zbytečných drobností a dekorací.

což mnoho z nich uvedlo jako svou typickou vlastnost, potažmo tedy vlastnost Bosňanů. Nestalo se však, že by mi své zpoždění neoznámili a po příchodu se neomluvili. Jak mnozí respondenti řekli, neradi spěchají a čas je pro ně do určité míry relativní.

Každé setkání probíhalo ve velice přátelském duchu. Respondenti si téměř ve všech případech objednali kávu či čokoládu a minerálku. Jak jich také mnoho uvedlo, káva je jejich oblíbeným rituálem. Přestože velké množství z nich přiznává, že rádo pije alkohol, nikdo si v těchto odpoledních hodinách nic takového neobjednal. Zhruba polovina mých respondentů si ke kávě zapálila cigaretu. Při placení mně respondenti nikdy nedovolili zaplatit. Jelikož jsem z rozhovorů pochopila, že všichni respondenti přistupují k placení zcela jinak než Češi, tedy dnes platím já, zítra třeba ty, respektovala jsem jejich přání.

Rozhovor jsem vždy zahájila až poté, co si respondenti objednali pití a na úvod jsme se trochu blíže seznámili. Vysvětlila jsem jim, že rozhovor bude trvat zhruba hodinu, a zeptala se, jestli jim to nedělá nějaký problém. Všichni mi ochotně řekli, ať se ptám, že rádi na mé otázky odpoví. Rozhovor jsem prováděla v češtině, nikomu z mých respondentů to nedělalo žádný problém, neboť česky běžně komunikují. Nestalo se mi tedy ani, že by nějaké otázky neporozuměli z důvodu jazykové bariéry, s některými otázkami si nevěděli rady spíše proto, že pro ně byly příliš obecné a netušili, co se po nic přesně chce. Musela jsem proto otázky doplňovat o další informace, aby se respondenti v otázce zorientovali. Na druhou stranu některým otázkám sice rozuměli, ale nevěděli si rady s odpovědí. Potěšilo mě, že většina mých respondentů na otázky odpovídala velice rozsáhle, a tak jsem získala velké množství materiálů. Respondenti CH a I se mnou každý ještě strávili minimálně hodinu po ukončení rozhovoru a vyprávěli mi o svých osudech. V rozhovorech koncipovaných po dvojicích většinou sice dominovala jedna osoba, výhodou ale naopak bylo, že často společně vzpomínali na různé zážitky týkající se dané otázky a dlouho se dokázali bavit, polemizovat a utvrzovat se v názorech.

Rozhovory jsem po celou dobu výzkumu nahrávala na diktafon a posléze jsem provedla doslovnou transkripci. Zvažovala jsem, zda nemám od nahrávání na diktafon upustit, ale dospěla jsem k názoru, že by mi mohla některá fakta, která se mohou později ukázat jako důležitá, uniknout. Výhodou v nahrávání na diktafon jsem spatřoval také v tom, že jsem mohla s respondenty lépe udržovat oční kontakt a snáze jsem se soustředila na jejich odpovědi. Celkem jsem získala 11,5 hodin materiálů, z nichž následně vychází moje interpretace.

Při setkání s bosenskými respondenty jsem rovněž zaznamenávala do „terénního deníku“¹⁹ autentické reakce vyplývající z osobního kontaktu. Všimla jsem si různých projevů respondentů. Zaměřovala jsem se na to, jak ke mně přistupují, zda se snaží flirtovat, jak se baví mezi sebou, jak jsou hluční, jak gestikulují, co pijí, zda kouří, jak komunikují s obsluhou, jestli se často smějí, vtipkují. Ze všech těchto postřehů jsem dospěla k pocitu, že Bosňané jsou velice temperamentní, společenští, poměrně hluční a veselí lidé, kteří si na životě dokáží najít ty lepší stránky, přestože si mnozí z nich prožili své.

4.2. Popis respondentů z BaH

Pro svůj výzkum jsem si vybrala skupinu uprchlíků z BaH, pro které byla hlavním motivem příchodu do Československa, potažmo do ČR občanská válka v BaH v letech 1992 – 1995. Pouze jeden z respondentů (respondent N) uvádí jako další motiv příchodu do ČR vážnou nemoc své matky, která se musela podrobit náročné operaci, kterou v Bosně lékaři neuměli provést.

V rámci svého výzkumu jsem oslovila 15 respondentů, které spojuje, až na jednoho (respondent N, který pochází z Vitezu), skutečnost, že všichni pocházejí ze stejného města, ze Sarajeva. Celkem jsem s nimi provedla 11 rozhovorů.

Mé respondenty tvoří pouze muži ve věku od 22-35 let, kteří k nám přišli mezi lety 1992 -1994, mají tedy dlouhou zkušenost s pobytem v ČR. Zahrnout do svého výzkumu pouze muže jsem se rozhodla na základě svého předvýzkumu, kdy jsem zjistila, že muži jsou u nás v této věkové kategorii zastoupeni v současné době více než ženy. Ty, na rozdíl od mužů, mají větší tendence vracet se do vlasti, takže mnoho dívek a žen po válce odešlo zpět do BaH. Další příčinou byla i skutečnost, že jich tu už během války bylo méně než mužů.

Co se týče odchodu z BaH, tak pouze ve čtyřech případech BaH opustila celá rodina (respondenti C, D, J, K), další čtyři respondenti přišli s matkou a sourozencem respondenti A,

¹⁹ Poznámky, které jsem si zaznamenávala během rozhovorů a po jejich skončení.

B, G, H)²⁰, respondent E z BaH utekl se svým bratrem, respondent F a N s matkou a respondenti CH, I, J, K přišli na naše území sami.

O Československu, resp. o ČR v té době žádný z mých respondentů neměl bližší informace. Ti nejmladší ani netušili, jaké je hlavní město, ti starší už o Praze někdy slyšeli, ale vždy jen velmi málo. Respondent G uvedl, že v té době znal z BaH film „Vrchní prchní“ a pohádku „A je to“, nevěděl ale, že se jedná o českou tvorbu.

To, že si moji respondenti či jejich rodiny vybrali Československo, posléze ČR jako své útočiště, bylo ve většině případů otázkou náhody. Důležité bylo, že náš stát v době příchodu těchto uprchlíků po nich nevyžadoval víza a bylo tedy poměrně snadné se sem dostat. Jedině v případě respondentů A, B a N sehrál roli fakt, že zde již měli nějakého příbuzného. Respondent J navíc uvádí: „*Prahu si rodiče vybrali proto, že jim prý nejvíc připomínala Sarajevo.*“ Pro respondenty CH, I, K, L mělo mít setrvání našem území pouze krátkodobý charakter. Plánovali, že ČR pro ně bude tzv. „přestupným státem“ někam dále (Švédsko, Dánsko, Německo), nicméně k realizaci nedošlo. Příčinou byla hlavně komplikace s vízy a postupné zabydlení se v českém prostoru a s tím spojená ztráta elánu stěhovat se někam jinam.

Jelikož je BaH státem, kde se střetává více etnik, nejsou ani moji respondenti jednotní ve své národnosti. (Viz tabulka č.8.) Z hlediska náboženství jen čtyři dotazovaní se přiznávají k víře, respondenti A, B, F, CH vyznávají sunnitský islám, ostatní jsou ateisti. Možná je to dáno i faktem, že s životem v ČR mnoho lidí ustupuje od své víry, což je dáno jinými podmínkami, větší pracovní vytížeností.

Všichni zmiňovaní respondenti žijí v současné době Praze. Respondenti C, D, G, H, J, K bydlí s rodinou, respondenti A, B bydlí sami, protože jejich rodiče se vrátili zpátky do Sarajeva. Zbylí respondenti žijí buď s manželkou (respondent I) nebo sami. Všichni upřednostňují bydlení v pronajatém bytě. Zajímavostí je, že osm respondentů bydlí v okolí Náměstí míru.

Z hlediska působení v ČR 6 respondentů studuje vysokou školu²¹, ostatní pracují ve sféře služeb.

²⁰ U respondentů A, B přišel otec asi o měsíc později.

²¹ Respondenti A, B, J VŠE, respondenti C, D, E FSV UK (tedy ti, kteří do ČR přišli jako děti).

Všichni respondenti jsou svobodní, až na respondenta I, který si vzal za manželku Češku, s níž čeká rodinu. 9 respondentů má vztah s Češkou (A, E, G, H, J, K, L, M, N), ostatní jsou momentálně bez partnerky.

Tabulka č. 8 - charakteristika respondentů z BaH

respondenti	Rok příjezdu	věk v době příjezdu	věk k 1.3.2006	národnost	Náboženství
A	1992	11 let	25 let	Bosňák	sunnitský islám
B	1992	15 let	29 let	Bosňák	sunnitský islám
C	1993	13 let	27 let	Srbochorvat	bez vyznání
D	1993	10,5 let	24,5 let	bosenský Srb	bez vyznání
E	1992	15 let	29 let	bosenský Srb	bez vyznání
F	1992	11 let	25 let	Bosňák	sunnitský islám
G	1993	14 let	28 let	bosenský Chorvat	bez vyznání
H	1993	13 let	27 let	bosenský Chorvat	bez vyznání
CH	1993	21 let	35 let	Bosňák	sunnitský islám
I	1992	21 let	35 let	bosenský Srb	bez vyznání
J	1992	8 let	22 let	bosenský Srb	bez vyznání
K	1992	11 let	26 let	bosenský Srb	bez vyznání
L	1992	19 let	33 let	bosenský Srb	bez vyznání
M	1992	21 let	35 let	bosenský Srb	bez vyznání
N	1994	13 let	25 let	bosenský Srb	bez vyznání

Protože ve své práci budu leckdy citovat hlediska, postoje a názory svých respondentů, rozhodla jsem se použít pro každého z nich označení písmeny od A – N, abych zachovala jejich anonymitu. Tato citovaná místa pro lepší přehlednost textu vždy označuji kurzívou.

4.3. Koncepce polostrukturovaného rozhovoru

Koncepce polostrukturovaného rozhovoru vychází z výše uváděné teoreticko-metodologické koncepce výzkumu etnické identity Bosňanů žijících v ČR. Opírá se o komplementaritu deklarované a žité identity a sleduje dva pilíře, jimiž je sycena a rozvíjena aktuální etnická identita sledovaných bosenských imigrantů v ČR: výchozí bosenskou identitu a vztah k českému prostoru.

K otázce bosenské identity se vztahovaly otázky k deklarované identitě, ke znakům bosenství, tedy ve smyslu do jaké míry si moji respondenti uvědomují své kořeny, jakým způsobem se vztahují k místům v rodné zemi, jakou symboliku pro ně mají místa v rodné zemi, jak se vztahují k BaH jako ke státnímu útvaru, do jaké míry pro ně hraje jazyk klíčovou

roli v oblasti symbolické, ale i rovině komunikační. Dalšími otázkami vztahujícími se ke znakům bosenství byly otázky směřující k osobnostnímu profilu Bosňanů, k charakteristice kultury BaH, otázky směřující k poznání a vztahování se k vlastní historii BaH, otázky zaměřené na sociální vztahy a na prožité životní zkušenosti, otázky k reflexím, co v mých respondentech vytváří slovo Bosna. V rámci bosenské identity jsem dále pokládala otázky, které jsou svázány se současností a se současným rozvíjením vazeb k lidem stejné národnosti a k tomuto prostoru.

Z hlediska vztahu mých respondentů k českému prostoru jsem pokládala otázky, které se vztahovaly k prvním zkušenostem příchodu a k prvním zkušenostem s českým prostorem, otázky, které se týkaly zařazování do socioekonomických struktur. Následovaly otázky, které směřovaly k vytváření a obnovování sociálních vztahů v ČR, jednak s Bosňany, jednak s Čechy, dále otázky směřující ke konfrontaci životního stylu Bosňanů a Čechů, zahrnující i charakteristiku Čechů. Další část otázek sledující vztah Bosňanů k českému prostoru se zabývala strategií přizpůsobování se bosenských respondentů českému prostředí a reflexí vlastního přizpůsobování. Sem spadaly otázky týkající se udržování bosenských zvyků či přizpůsobování se zvykům českým, otázky týkající se udržování víry, uchovávání si bosenské kuchyně a případné adaptace na českou či jinou kuchyni. Poslední částí otázek v rámci konfrontace s českým prostorem byly otázky, které zjišťovaly reflexi jejich místa v českém prostoru, např. v tom smyslu, jaká je podle mých respondentů představa Čechů o nich samotných, jak je Češi vnímají. Součástí otázek směřujících k analýze vlivu českého prostoru na udržování a reinterpretaci výchozí etnické identity se staly i informace o existenci míst a institucí podporujících bosenskou identitu.

4.4. Analýza výzkumu

Po přepsání rozhovorů jsem provedla kódování. Na úrovni otevřeného kódování jsem s ohledem na položenou otázku hledala veškeré odkazy, které respondenti vnímali či interpretovali jako atribut bosenství nebo naopak jako pro sebe cizorodý kulturní prvek. Kromě odkazu na fakticitu jsem zároveň sledovala hodnotící postoj k jednotlivým zmiňovaným aspektům bosenství či češství, případně evropanství. Podobně jsem kódovala i jejich výpovědi vztahující se k reflexi českého prostoru a k hodnocení institucí, které hrají roli při posilování jejich skupinové a etnické identity. Osou pro interpretaci se staly hodnotící

postoje Bosňanů k výchozímu i českému prostoru a společnosti a jejím institucím, tedy hledání pozitiv a negativ v pobývání v českém prostoru, popřípadě pozitiv či negativ vracení se do prostoru společenství Bosňanů. (Finální selektivní kódování pak jednoznačně souvisí s klíčovou položenou otázkou, s rovinou interpretace jejich názorů ve smyslu jejich ukotvení v českém prostoru a ve vztahu ke krajanské skupině.) Interpretaci vyplývající z rozhovorů jsem doplňovala i daty z „terénního deníku“, který vznikl na základě osobního setkání s Bosňany.

Cílem analýzy rozhovorů pak bylo na základě kódování formulovat jednotný model akceptace českého prostoru Bosňanů nebo naopak ukázat rozdílnost jednotlivých modelů v závislosti na životní zkušenosti. (Viz interpretace textu.)

5. Koncepce přítomnosti Bosňanů v českém prostoru s akcentem na pojetí jejich etnické identity

V této kapitole chci na základě získaného materiálu zanalyzovat, jak se skupina mých respondentů z BaH přizpůsobuje českému prostředí či naopak do jaké míry lpí na svém bosenství v souvislosti s pojmáním své vlastní identity. To vše řeším z hlediska dvou okruhů otázek, tedy z hlediska vztahování se k bosenské identitě a vztahování se k českému prostoru.

5.1. Bosenské kořeny – vztahování se k bosenské identitě

5.1.1. Deklarovaná identita

Téměř všichni moji respondenti na otázku, za koho se považují, v prvním okamžiku jednoznačně odpověděli, že za Bosňany a jimi vždycky budou, protože z BaH pochází. Výjimku představoval respondent I, který se vyjádřil, že k takovému pojetí vlastní identity se nepřiklání. Řekl: „*Já jsem byl Jugoslávec, Jugoslávie se ztratila, tím pádem jsem ztratil identitu, nevidím se žádným Bosňanem, z té strany necítím nic.*“²² Respondenti D a N rozšířili svou výpověď o doplnění, že ve své podstatě jsou sice bosenskými Srby, ale jelikož mají odpor k jakémukoliv rozlišování národností v rámci BaH, chápou se jako Bosňané. Podobně se vyjádřil i respondent C, který řekl: „*Já jsem Bosňan. Za Čecha se vůbec nepovažuju, ani za Srba, ani za Chorvata, ani za Muslima, prostě já беру Bosnu jako zemi.*“ Z těchto odpovědí vyplývají určité vazby na rodnou zemi (v případě respondenta I již vazby zpřetrhané), které respondenti dávají do kontrastu s českým prostředím. Nicméně po delší úvaze někteří toto chápání vlastní identity doplnili. Vzhledem k dlouhodobému pobytu v ČR a jistému zakořenění se respondenti A a E vyslovili, že by se spíše deklarovali jako čeští Bosňané, protože tady už dlouhou dobu žijí.

²² Respondent I se s rozpadem Jugoslávie na rozdíl od ostatních respondentů dosud nesmířil.

Jeden respondent (B) pak svoji deklarovanou identitu Bosňana korigoval ve vztahu ke kontextu komunikace, dle jeho výpovědi ve smyslu zjednodušení komunikace. Vyjádřil se následovně: „*Jsem rozhodně Bosňan, ale když jsem byl nedávno v Kanadě, tak jsem všem říkal, že jsem Čech.*“ Jakmile se tedy tento respondent dostal do konfrontace s jinou zemí, bylo pro něj přirozenější deklarovat se za příslušníka státu, v němž v současné době žije. Důvodem byl jistý pocit sounáležitosti s ČR, ale také skutečnost, že nikomu nechtěl zavdávat podněty pro další otázky týkající se jeho původu.

5.1.2. Znaky bosenství

V souvislosti s tím, za koho se moji respondenti považují, jsem se následně zajímala o to, od jakých znaků odvozují svoji etnickou identitu, co je pro ně v rámci jejich etnické identity směrodatné a co lze obecně považovat za znaky Bosňanů. Zde jsem se setkala s mnoha asociacemi vyvolávajícími tento pojem. Pojetí bosenských respondentů vlastní etnické identity lze popsat skrze vztahování se k následujícím znakům. Jedná se o bosenské kořeny, tedy vědomí kontinuity se společností BaH, důležitý je pro ně vztah k prostoru BaH, především pak k Sarajevu. Zvláštní postoj zaujímají k BaH jako ke státnímu útvaru a k jeho symbolům, dále se vztahují k jazyku, mentalitě, balkánské povaze, kultuře, ztotožňují se s vědomím společné historie, jejich osobností, s prožitou zkušeností, se sítí sociálních vztahů či s čímkoliv bosenským.

5.1.2.1. Kořeny – vědomí kontinuity se společností BaH

Kořeny, které mají moji respondenti v BaH, jsou téměř pro všechny z dotázaných jedním z nejdůležitějších znaků, od kterých odvozují svoji identitu. Skutečnost, že se v BaH narodili, mají tam své předky a s nimi spojené citové vazby, je pro ně určující a dá se říci, že je pevně zafixovaná v pojetí jejich vlastní identity. Výjimku ve vnímání svých kořenů představuje respondent I, pro kterého je jeho rodina v BaH sice důležitá, nicméně nemá pro něj v tomto smyslu identifikační charakter, není pro něj tedy směrodatná v pojmání své vlastní etnické identity.

5.1.2.2. Vztah k místům v rodné zemi – centrum Sarajevo

Mnoho respondentů považuje za symbol Bosňanů hlavní město Sarajevo, centrum národního života BaH a zároveň rodiště většiny respondentů. (Kromě respondenta N.) Ne náhodou proto spojuje velká část mých respondentů svou etnickou identitu právě s tímto městem. Jsou hrdí na historické jádro, na jeho památky, polohu a zároveň multikulturalitu. (Viz kap. Kultura - Multikulturalita.) Většina z těchto respondentů se však vztahuje k Sarajevu takovému, jaké bylo před válkou, jak ho znali dříve, neponičené, živé, přátelské. *“Když se dnes projdeš po Sarajevu, po starým městě, tak zažiješ kulturní šok, protože sice je to jen tisíc kilometrů od Prahy, ale vypadá to tam úplně jinak než předtím“*. (Respondent B.) Navíc, jak několik respondentů uvedlo, Sarajevo má v dnešní době úplně jinou skladbu obyvatel než před válkou, do opuštěných bytů po emigrantech se nastěhovali lidé z vesnic. Město i touto výměnou obyvatel podle mých respondentů ztratilo na svém kouzlu. Snaha či touha vidět Sarajevo ve své plně dřívější kráse podle mě do jisté míry znamená i „křečovitě“ lpění na tom, co bylo krásné v předválečné době a nevoli připustit si fakt, že se v důsledku války stali v BaH částečně „cizími“. (Viz kap. Reflexe při návratu.)

5.1.2.3. Vztah k státnímu útvaru – státní symboly

Jak jsem na základě otázek zjistila, pro nikoho z mých respondentů nemá BaH nijak zvláštní význam z hlediska státního útvaru, tedy stát pro ně nepatří do vztahování se k bosenské identitě. Ne jinak lze interpretovat skutečnost, že se nikdo nezmínil o hymně. Nikdo se nevztahoval ke sportovnímu týmu reprezentujícímu stát, k vládě, k právně-politickému uspořádání v zemi. Nikdo nehovořil o státní vlajce jako o etnicky mobilizačním symbolu. Když se již někdo vyslovil k státním symbolům, reagoval velmi negativně. Např. respondent G se distancoval od platnosti symboliky státní vlajky: *„Současná vlajka je vymyšlená, daná vysokým představitelem, to nevyhází z ničeho, takovej trojúhelník a ty evropský hvězdy, předtím byla taková stará, jakoby královská, ta měla štít rozpůlený a byly tam lilie, a pak ještě starší, tam je ruka, co drží meč, ale to jsou už takový heraldiky, ale taková lilie je symbolem.“* Domnívá se tedy, že současná vlajka je umělý konstrukt, s nímž se nemůže nikdo ztotožňovat.

Respondent I, deklarující vztah k bývalé Jugoslávii, zaujímá ještě negativnější postoj k BaH jako státnímu útvaru: *„Pro mě ten stát vůbec neexistuje, je to protektorát*

neexistujícího státu.“ Otázkou je, do jaké míry tento názor sdílí i ostatní respondenti, kteří se však k této záležitosti prakticky nevyjádřili a na výzvy typu hymna se tvářili odmítavě. Lze se tedy domnívat, že například od Čechů, kteří velmi intenzivně dokáží vnímat státní národní symboly, Bosňané (tedy moji respondenti) si více zakládají na jiných symbolech, v podstatě méně materializovaných a manifestně zobrazovaných.

5.1.2.4. Vědomí společné historie a jejích osobností

Diskontinuitní vývoj na území BaH se promítl do názoru respondentů, do jaké míry lze vědomí společné historie chápat jako stavební kámen bosenské identity. Pluralitní etnická skladba na tomto území, která ve své podstatě generuje autonomní dějiny etnických skupin, tedy brání multikulturně smýšlejícím bosenským imigrantům v ČR hlásit se ke společné slavné historii. Mnozí respondenti tvrdí, že nelze z hlediska historie nějak významně hovořit o BaH jako samostatném celku a tedy zakládat na tomto principu svou identitu. Jen někteří dokáží vidět dějiny území BaH ve smyslu společné historie.

To se ukazuje i v přístupu k významným historickým osobnostem svázaným s prostorem BaH. Vyjadřují-li se o některých postavách z historie, jmenují pouze jednu osobu spojenou s celou bývalou Jugoslávií, a to Josipa Broze Tita (1892-1980), jugoslávského politika chorvatského původu. „*My nemáme někoho takového, jako máte vy, třeba Husa nebo Karla IV.*“ (Respondent B.)

5.1.2.5. Jazyk

Velká část mých respondentů se vyslovila, že k prvkům, na nichž budují svou identitu, v každém případě patří bosenský jazyk. Výjimku představuje pouze respondent I, který bosenský jazyk vůbec neuznává, podle něj je to srbochorvatština, rozdíl je pouze v nářečí.

Bosenština pro velkou část respondentů představuje jazyk, kterého se v žádném případě nechtějí vzdát, má pro ně osobní význam a poutá je k prostoru, odkud pochází. To je i důvod proto, proč všichni respondenti, kteří zde žijí alespoň s jedním z rodičů, komunikují doma mezi sebou bosensky. Respondenti A a B, kteří zde společně bydlí, ale rodiče mají v Sarajevu, k otázce, jakým jazykem komunikují mezi sebou, nebyli schopni jednoznačně odpovědět. Volba jazyka prý záleží na tom, o čem si povídají. „*Jestli si povídáme o něčem, co se mně stalo třeba s nějakým kamarádem z Bosny nebo bráchovi, tak mluvíme bosensky,*

anebo když někdo něco řekl bosensky, tak to pak celé vyprávíme také v tom jazyce, ale asi se více bavíme česky.“ (Respondent A.) Respondenti G a H, přestože komunikují mezi sebou bosensky, přiznávají, že jejich mateřština je velmi často smíchaná právě s češtinou, což se prý týká všech ostatních respondentů. Navíc pro některé české výrazy často ani záměrně nehledají bosenské ekvivalenty a používají české výrazy (kalba,²³ cizinecká policie, občanka /ve smyslu doklad/).

V přátelské skupině imigrantů z BaH je bosěnština zcela dominantním jazykem, setká-li se moji respondenti v kavárně, restauraci či kdekoliv jinde. Stane-li se však, že je mezi nimi někdo jiné národnosti, ochotně se přizpůsobí a hovoří mezi sebou tak, aby se i tento člověk mohl zapojit do rozhovoru.

5.1.2.6. Charakter Bosňana

Dalším aspektem, od něhož moji respondenti odvozují svoji etnickou identitu, je jejich osobnostní profil. Balkánská povaha je podle nich zcela jiná než povaha Středoevropanů a je pro ně velmi charakteristická. Zakládají si na ní a jsou na ní patřičně hrdí. Typického Bosňana většina respondentů vidí přibližně následovně: *„Takový člověk je velmi temperamentní, emotivní, milý, přátelský, vtipný, ctižádostivý, pohostinný a takový dobrák.“* (Respondent L.)

Respondenti pak různě rozvíjeli úvahy o některých těchto vlastnostech typického Bosňana. Respondenti A a B se domnívají, že je také velice žárlivý a velkorysý a navíc není moc vzdělaný.²⁴ Podle respondenta C má typický Bosňan nějaké hlubší kouzlo, vše je u něj bráno velmi do hloubky a vše dělá na 100%. *„My buď milujeme, máme rádi, nebo nenávidíme, nic není mezi tím, láska nebo nenávisť.“* (Respondent D.) Respondent M takového člověka vnímá jako velmi horkokrevného majícího rád hostiny, slavnosti, veselí. Respondent N vidí typického Bosňana jako upřímného a hrdého člověka, upozorňuje ale, že o Bosňanech existuje řada negativních stereotypů,²⁵ s nimiž on nesouhlasí. Zcela jiný pohled opět zaujímá respondent I, který se domnívá, že univerzální Bosňan dnes neexistuje, protože musí patřit do nějaké škatulky. V jádru jsou podle něj tyto lidé zasaženi válkou, mají špatný základ do dalšího života, protože toho všichni viděli moc zlého. (Viz kap. Konfrontace životního stylu – sebereflexe Bosňanů a pohled na Čechy.)

²³ Kalba je slovo z žargonu mladé generace. Je odvozeno od slova *kalit*. Vyjadřuje společné posezení přátel v hospodě s vyšší mírou konzumace alkoholu..

²⁴ Na venkově v BaH dodnes žijí negramotní a pologramotní lidé.

²⁵ V jedněch z bosenských nejznámějších vtipů vystupuje typická postava Bosňáka Muja, zobrazující prostého a naivního člověka, a jeho kamaráda Hasy. V ostatních státech bývalé Jugoslávie se říká, že Bosňané jsou hloupí.

5.1.2.7. Kultura

Většina respondentů deklaruje jako součást vlastní bosenské identity „bosenskou kulturu“. Vědomí specifické bosenské kultury a jejích projevů je více či méně spoutává s prostorem BaH i přesto, že žijí v ČR a dostávají se tedy do konfrontace s kulturou českou, popřípadě kulturou jiných národnostních menšin na našem území. V souvislosti s ní respondenti v rámci rozhovorů hovořili o třech aspektech, které jsou pro ně z hlediska utváření identity nějakým způsobem směrodatné: multikulturalitě, bosenské kuchyni a tradicích, zvycích a svátcích.

Multikulturalita

Multikulturalita je podle všech respondentů nezpochybnitelným typickým znakem prostoru BaH. V souvislosti s ní téměř každý z respondentů zmiňuje především Sarajevo, které je charakteristické pro svou náboženskou různorodost, střetávání rozličných kultur. *„Jsou asi jen tři místa na světě a jedno z toho je Sarajevo, kde si stoupneš na jedno místo a vidíš kostel pravoslavný, katolický a mešitu.“* (Respondent B.) To, že moji respondenti vyrůstali v takovémto prostředí, a nezabředli přitom do nacionalistického smýšlení, pozitivně formuje jejich vzájemné vztahy na území ČR (nerozlišují, kdo je jakého vyznání a přistupují k sobě jako k jednotlivcům). Respondent E k tomu poznamenal, že tato multikulturalita a soužití různých etnik z bývalé Jugoslávie je však v rámci Evropy vzácnou výjimkou. Jako příklad uvedl Německo, kde jsou vytvořené komunity podle etnik, tedy Bosňan, Srb a Chorvat nemůžou být v jedné skupině. Z hlediska otázky etnického rivala se všichni moji respondenti vesměs vyslovili, že v současné době žádné etnikum nevnímají jako svého nepřítele. Rozhodující jsou pro ně jednotlivci. Respondent A se svěřil, že během války cítil nenávisť vůči všem válčícím stranám, dnes však nic takového necítí. Respondenti G a H nemají zášť ke konkrétním národům, ale ke konkrétním lidem a také k srbské politice začátku 90. let, tehdejšímu Chorvatsku a tehdejšímu vedení muslimů.

Bosenská kuchyně

Bosenskou kuchyni sice jen část respondentů deklarovala jako typický projev bosenství, nicméně z hlediska žité identity je vnímána jako zásadní rozdíl mezi kulturním kontextem prostoru BaH a prostorem ČR.

Bosenská kuchyně je podle názoru mých respondentů chutnější a zdravější než česká kuchyně a ve své podstatě je ovlivněna tureckou tradicí. Mezi tradiční bosenská jídla patří čevapi,²⁶ sarma,²⁷ pita,²⁸ burek,²⁹ pljeskavica,³⁰ která jsou sice v Praze k sehnání v několika bosenských restauracích, přesto pravým jídlům uvařeným v BaH se prý nevyrovnají. (Viz kap. Vztah k tradici.)

Tradice, zvyky a svátky

Jak mi moji respondenti sdělili, tradice, zvyky a svátky jsou v BaH spojeny téměř výlučně s náboženstvím, nikoliv etnicitou. Podobně tedy, jako ve vztahu k státu, opět nemají žádný navenek manifestovaný znak z oblasti folklórních tradic, skrze nějž by Bosňané zviditelňovali své bosenství. Na druhou stranu respondent G tvrdí, že v BaH se na rozdíl od ČR velmi významně slaví 8. březen, tedy Den žen, který však nelze považovat za bosenský svátek. Říká: „*My jsme tento svátek neměli spojený nijak s partají, dodržujeme ho dost přísně, že si na ty ženy vzpomeneš, přineseš jim kytku, což tady všichni považují za přežitek, my zas nedodržujeme takový blbosti jako sv. Valentýn nebo Halloween.*“

5.1.2.8. Sociální vztahy

Mnoho respondentů dále zastává názor, že symbolem BaH je, na rozdíl od ČR, velmi propojená síť sociálních vztahů a s ní se také ztotožňují. Základem v BaH je rodina, a to od té nejvyšší a po tu přes několik kolen. V rodině se na sebe mohou všichni spolehnout, neexistují žádné majetnické rozbroje, jak tomu je podle mnohých respondentů v ČR. Lidé si vzájemně pomáhají a vychází si vstříc. Starší osoby vzbuzují úctu a respekt. Rodinné vztahy jsou podporovány také četnými setkáními, návštěvami a společnými oslavami. Vedle rodiny hraje v BaH také velkou roli přátelství, které je často stavěno na úroveň rodiny. (Viz kap. Konfrontace životního stylu-sebereflexe Bosňanů a pohled na Čechy.)

²⁶ Podobně jako čevapčiči, připravené ze směsi hovězího, vepřového a jehněčího masa, uválené na válečky.

²⁷ Dušené závitky z mletého masa v listu zelí nebo vinné révy.

²⁸ Placky nahrazující naše pečivo. Základem jsou tenké vyválené či vytažené pláty plněné různými náplněmi. Pity se připravují také sladké.

²⁹ Připraven z listového těsta, může mít různé náplně, masovou, sýrovou.

³⁰ Mleté vepřové a telecí maso zformované do plácek, opečené, podává se s jemně nakrájenou cibulí.

5.1.2.9. Prožitá zkušenost

Téměř všichni moji respondenti si při konstituování vlastní identity vybavují vzpomínky na své dětství a mládí prožité v BaH. Ty je vracejí a zpátky ukotvují v prostoru BaH. Evokují představu domova. (Viz kap. Domov.) Stávají se argumentem pro vysvětlení jejich bosenství: „*Jsem Bosňan, protože jsem tam prožil dětství.*“ (Respondent C.)

5.1.2.10. „Nálepka“ „bosenské“ - emoce

Vše, co nějak souvisí s BaH, u některých respondentů vyvolává určitý pocit spjatosti s tímto prostředím a vzbuzuje to u nich zájem. Respondent CH například uvedl: „*Vše, co se týká BaH, prožívám dodnes, informuju se třeba na tamější situaci, která mi není lhostejná, jako mi nejsou lhostejní ani lidé tam.*“ Respondent N se zajímá o bosenskou kulturu, (mezi symboly Bosňanů uvedl osobnosti jako Adin Ljuca³¹, Senad Hadžimusić „Teno“³² a Goran Samardžić³³), příležitostně navštěvuje akce bosenských elit, pořádají-li v Praze nějaká setkání. To vše vypovídá o tom, že přestože mnozí z respondentů už pravděpodobně neuvažují o návratu, BaH pro ně vždy bude zemí, kde se narodili a s níž budou spjati po celý život.

V těchto výpovědích se tedy ukazuje emoční vazba k bosenské společnosti a prostoru.

5.1.2.11. „Přenositelnost bosenství“

Do jaké míry je bosenství specificky a výlučně vázané na principu primordiality, to respondenti zodpovídali na příkladu Čechů.

Větší část respondentů si myslí, že by se Čech mohl stát Bosňanem. Jako předpoklad pro to považují dlouhodobý pobyt na území BaH, nasáknutí atmosféry, pochopení mentality, kultury a situace tamějších lidí. Důležitý aspekt vidí také v tom, aby se jedinec chtěl chovat jako Bosňan a aby toužil začlenit se do tamější společnosti. Respondenti C, D, F, N se přiklání spíše k názoru, že Čech (a ani žádné jiné etnikum) se nemůže stát Bosňanem, protože jednoduše z BaH nepochází. Nikdy podle nich v jádru nebude Bosňanem, i když se bude sebe více snažit. Respondent C se k tomu vyjádřil následovně: „*My dva (s respondentem D) tu teď*

³¹ Spisovatel, který momentálně žije v Praze.

³² Básník a skladatel sarajevské skupiny SCH.

³³ Spisovatel.

sedíme, něco si třeba řekneme a někdo, kdo v Bosně nevyrostl, to prostě nemůže pochopit. Stačí jedna věta, kterou člověk nepochopí, a hned je to znát. Stejně jako já se nikdy nestanu Čechem.“ Tento postoj zaujímají i ostatní v této skupině respondentů.

5.1.3. Vztah k rodné zemi

5.1.3.1. Domov

Otázka domova je téměř pro většinu respondentů velice komplikovanou a nejednoznačnou záležitostí. Mají-li se vyslovit, co považují za svůj domov, převládá u nich jakási rozpolcenost pocitů. BaH je prostorem, kde prožili své dětství, mládí, na druhou stranu někteří strávili v ČR už víc jak půl svého života. Z hlediska ekonomického jsou vesměs zopatření a vesměs hodnotí kvalitu svého života jako dobrou.

Po delší úvaze se větší část respondentů (E, F, CH, J, K, L, M, N) přiklonila k názoru, že doma jsou dnes spíše v ČR než v BaH. Přestože si tito respondenti nesou BaH ve svém srdci, zvítězily u nich tedy pocity spojené se současností a s novým životem.

Nejvíce problémů se zodpovězením otázky měli respondenti A, B, D, G a H, kteří se vyjádřili, že vlastně nedokáží přesně říct, kde je jejich domov. *„Když jsem v Bosně, tak si přeju být tady, když jsem tady, tak si přeju být v Bosně, takže je to tak, jako to americký přísloví: Kam si pověsím svůj klobouk, tam je můj domov.“* (Respondent A.)

Celkem jednoznačně na tuto otázku domova odpověděli pouze dva respondenti (C, I), ovšem každý zcela jinak. Pro respondenta C je jasným domovem BaH, což odůvodňuje tím, že si tam lépe rozumí s lidmi, nemusí jim nic vysvětlovat. Vyhraněný respondent I pak za svůj domov jednoznačně považuje ČR. *„V Bosně se cítím zle, byl jsem tam teď v říjnu, byl jsem tam měsíc, za těch 12 let jsem tam byl asi 3x, ale proto, že tam musím, protože tam mám rodiče a když jsem tam, chci se vrátit co nejrychleji sem, Sarajevo je pro mě naprosto cizí město.“* (Respondent I.)

5.1.3.2. Pěstování vazeb k BaH

Až na respondenta I, který do BaH jezdí velmi málo, všichni ostatní respondenti svoji rodnou zemi navštěvují poměrně často a pravidelně, tedy asi 2x ročně, v létě a v zimě. Pokud nejedou k moři či do hor lyžovat, většinou se vrací do míst, odkud pochází. Navštěvují zde

příbuzné, rodiče, prarodiče, popřípadě přátele. Těch už ale v BaH mají stále méně, protože, jak uvádí, vzájemná přátelství s postupem času, se vzdáleností a s poznáváním nových lidí slábnou.

5.1.3.3. Reflexe při návratu

Návraty do země původu jsou zároveň spojeny s konfrontací vzpomínek, osobních ambicí a očekávání pozitivního přijetí. V hodnocení, jak na „české“ Bosňany při jejich návštěvách BaH reagují tamější lidé, se respondenti vesměs vyjadřovali se zklamáním. Až na respondenta D, který se domnívá, že k němu vždy přistupují dobře, všichni ostatní respondenti se vyjádřili, že tam změny v přístupu k sobě samým pozorují. Situaci si vysvětlují tak, že z BaH v době války odešli a podle názorů mnohých místních lidí tam nechali ty, co tam zůstali, napospas svému osudu. Nicméně jak uvádí respondent E: *„Záleží, jak kdo tu válku pochopil, jestli ji někdo pochopil normálně, tak nás chápe jako lidi v pohodě, chápou ten stav, že jsme odjeli, hodně lidí by odjelo, kdyby mělo tu možnost.“* K tomuto názoru se přiklání více respondentů.

Další změna postojů tamějších lidí k mým respondentům souvisí podle nich s jinými životními podmínkami. Mnoho Bosňanů v rodné vlasti závidí emigrantům jejich majetek a západní styl života. Sledují, v jakém autě kdo přijel, jaké má oblečení, jak se (namyšleně) tváří. S tímto postojem se poprvé ztotožnil i vyhraněný respondent I. Uvedl k tomu: *„ Oni si myslí, že v cizině na vás někdo čeká, že vám dá práci, že vás naučí jazyk a že žijete dobře a jen ten, kdo je venku, ví, o co se jedná.“* Většina respondentů se ovšem vyslovila, že co se týče závistivých a nepřátelských přístupů, opět záleží na jednotlivcích a na jejich mentální vyspělosti.

5.1.3.4. Návrat do BaH spojený s trvalým opuštěním ČR

O návratu do BaH reálně uvažuje pouze respondent C, který nejvíce ze všech lpí na všem bosenském. Říká: *„Nějak poslední dobou cítím, že se potřebuju vrátit ke kořenům, aspoň na chvíli, pak se uvidí, kde budu žít.“*

Respondenti A, B, J, K, G, H si dosud nejsou jisti, kde jednou budou žít. Vše podle nich záleží na tom, kde se jim naskytne možnost dobrého zaměstnání, kde se jim bude dařit

a kde budou mít vidinu spokojeného života. Může to být podle nich BaH, ČR či úplně jiný stát.

Ostatní respondenti se spíše nebo nikdy do BaH nevrátí. Respondent L to argumentuje takto: „*Vybudoval jsem si tu zázemí, určité jistoty, nebudu to už opouštět a hledat to někde jinde, kde to ani nemusím najít.*“

5.2. Český prostor – místo konfrontace

5.2.1. Počátky v ČR

Co se začátků v novém státě týče, situace mých respondentů a jejich rodin byla z velké části závislá na financích a na kontaktech v Československu, potažmo v ČR. Od těchto předpokladů pro započetí nového života se odvíjely podmínky, v nichž respondenti museli strávit několik počátečních měsíců, popř. let po emigraci. Na základě nich se pak vytvořily dva modely, jak se moji respondenti s novou situací vyrovnávali.

Ti, co byli finančně zabezpečeni buď ze strany příbuzných či z vlastních zdrojů či se mohli spolehnout na podporu bosenských i českých známých (respondenti A, B, E, F, J, K, N), ti se o svých začátcích na novém území vyjadřují spíše kladně. Většina z nich brzy začala chodit do školy a jelikož nebylo třeba řešit existenční problémy, respondenti si na nové prostředí bez obtíží zvykli.

Druhou skupinu tvoří respondenti, jejichž začátky v nové zemi se neobešly bez komplikací. Jednalo se buď o rodiny sociálně slabší, které v podstatě počítaly, že se brzy vrátí do vlasti, které často bydlely v jednom bytě i s několika uprchlickými rodinami, anebo o jednotlivce, kteří do ČR přišli takřkajíc na vlastní pěst, téměř bez finančních prostředků a museli tedy začínat v podstatě od nuly. Například respondent I přišel jen s deseti markami v kapse, v jednom oblečení, bez znalosti zdejšího jazyka. Jak říká, jedinou záchranou mu bylo, že poměrně dobře mluvil anglicky a po čase si našel práci. Velmi podobně na tom byli i ostatní respondenti, kteří sem přišli už v dospělosti. Pro tuto skupinu tedy začátky v nové zemi představovaly poměrně těžké období v jejich životě.

Přestože situace mnohých respondentů nebyla po příchodu do nového prostředí příliš příznivá, větší část respondentů cítila po opuštění válkou zasažené BaH úlevu a vážila si pocitu bezpečí. Našli se však i ti, kteří opuštění BaH vnímali negativně, minimálně

v počátcích (respondenti A, C) či někteří další, kteří sice pociťovali úlevu, ale zároveň také cítili nejistotu, která je s novým začátkem čeká (respondenti CH, I, L, M – všichni, jejichž první období života v ČR nebylo bezproblémové). Směrodatné pro utváření pocitů respondentů byly kromě vzniklé nejistoty následující faktory: věk respondentů v době příchodu a s tím související uvědomování si závažnosti situace v BaH, dostupnost informací o válce v BaH získané od rodičů a vlastní zážitky. Respondent A, tehdy dvanáctiletý, například řekl: *„V té době jsem úlevu nepociťoval, protože jsem nevěděl, jak je ta země rozbombardovaná, já jsem naopak ze začátku furt brečel, stýskalo se mi po domově a odmítal jsem to tady. Prvních 10 – 15 dní určitě.“* Naopak respondent B (bratr respondenta A) si ve svých 15 letech již byl schopen si uvědomit závažnost situace v BaH a odchod z vlasti vnímal jako vysvobození, aniž by pomýšlel na nějaké nejistoty s tím spojené.

Téměř všichni respondenti se vyslovili, že u nich změna prostředí vyvolala především velký stesk po lidech, věcech či aktivitách, k nimž během svého života v BaH přilnuli, tedy, jak mi mnozí z nich sdělili, po takových těch „obyčejných“ věcech, které patří k životu. Opuštění kamarádů, části rodiny, prvních lásek, fotbalového týmu, rodného města, to vše bylo pro mé respondenty těžkou životní zkouškou, se kterou se museli vyrovnat.

Výjimku představoval respondent N, který uvedl, že se mu v zásadě nestýskalo po ničem, jen si přál, aby jeho otec opustil BaH a byl s ním a s matkou. Podobné pocity měl i respondent I, který řekl: *„Nestýskalo se mi absolutně po ničem, zní to divně.“*

Změna prostředí v prvních momentech po imigraci ve všech respondentech bezesporu vyvolala i pocity překvapení, potěšení či zklamání z nového prostoru a jeho obyvatel.

Několik respondentů například mile potěšilo, jak k nim po nastoupení do české školy přistupovali spolužáci. *„Potešilo a překvapilo mě zároveň, že mě děti ve škole přijaly fakt v pohodě, nebyly problémy, že se na mě divně koukaj, spíš mi pomáhaly.“* (Respondent D.) Mnoho respondentů také kladně ocenilo a stále oceňuje české dívky, které jsou podle nich jedny z nejhezčích na světě.

Pro respondenta G bylo po příchodu do ČR kulturně-estetickým šokem, že lidé ve školách chodí v pantoflích: *„V Bosně se vůbec nenosí pantofle. Víím, že se to u nás chtělo zavést, ale hned pak vypukla žloutenka, protože jak se v nich chodilo na ty naše ne moc chutné turecké záchody, tak to bylo hned. V ČR jsme to vyřešili s bráchou (respondent H) tak, že jsme nosili tenisky.“* Tento respondent se dosud s tímto zvykem setkává v práci, kde perfektně

oblečení manažeři nosí pantofle, což podle svých slov nikdy nepochopí a nikdy se s tím nesmíří. Co se týče oblékání, někteří respondenti byli překvapeni, že na začátku 90. let mnoho mužů vyznávalo tzn. „vekslácký styl“, bílé ponožky do sandálů, fialová saka.

Část respondentů byla překvapena tím, kolik lidí tu má psy, a navíc pouze jako mazlíčky. V BaH prý pokud má někdo psa, tak z praktických důvodů, třeba na hlídání. Typické pro Bosňany podle některých respondentů není ani tak časté chataření, které je běžné pro Čechy, kdy každý přes víkend jede na chatu.

Pro respondenty G, CH bylo kulturním šokem, jak je ČR v určitém směru zaostalá proti někdejší BaH. Hudba, která se hrála u nich, s ročním zpožděním dorazila do ČR, životní úroveň byla v BaH vyšší : *„My jsme tehdy měli všechny západní vymoženosti, takový vymazlený jsme všichni byli a teď najednou jsi sem přišel a fakt sis připadal jako ve 3. světě, teď je to úplně obráceně.“* (Respondent G.)

Respondent H se po příchodu do ČR také pozastavoval nad tím, kolik je v Praze starých lidí, jak jsou tramvaje a metro plné penzistů. Co se MHD týče, zarazilo ho navíc, kolik lidí si v těchto prostředcích čte knížku nebo noviny. Dalším překvapením pro něj a respondenta G byly jízdní řády MHD, podle kterých se člověk mohl řídit. *„Jízdní řády se u nás sice vyvěšovaly, ale byla tam obrovská tolerance a když se jednou strhly, už se tam nedaly.“* (Respondent G.)

Mnoho respondentů bylo po příchodu zklamáno uzavřeností Čechů. Lidé si podle nich drželi odstup nejen od svých respondentů a jejich rodin (výjimku představovala škola), ale i od sebe navzájem.

Jediné, o čem se ale většina respondentů shoduje a vyjadřuje s vážnými výhradami vůči české společnosti, je rasismus. Část respondentů ho pocítila v různé míře na vlastní kůži především v začátcích, když ještě byli dětmi či velmi mladými lidmi.³⁴ *„Tenkrát si na nás skini ještě troufali, na mě osobně teda jenom pokřikovali, ale znám lidi od nás, které fyzicky napadli a klidně vícekrát.“* (Respondent F.) *„Já jsem chodil na mezinárodní střední školu, a tak tam byli všichni lidi cizinci, takže když jsme spolu někam šli, tak se často stalo, že nás náckové napadali. Třikrát to bylo ale fakt nebezpečný.“* (Respondent C.)

Jak někteří respondenti uvádí, rasismus v ČR pocítovali jako vyhrocenější právě v první polovině 90. let. Nyní už se s ním osobně příliš nesečká. Domnívají se, že česká společnost si částečně zvykla na jiná etnika, tedy aspoň do té míry, že slábnou rasistické útoky. Je otázka, do jaké míry rasismus opravdu ustoupil, jestli respondenti nevidí tento ústup jen díky tomu, že jsou

³⁴ Fyziognomie některých respondentů jasně vypovídá o tom, že jsou nečeského původu.

více začlenění do českého prostředí a také proto, že už nejsou tak snadnými oběťmi, jakými byli v dětství.

Všichni moji respondenti tvrdí, že se v českém prostředí cítí dobře, skvěle, či výborně a v zásadě nemají s ničím problémy. Oceňují a váží si všeho, co jim pobyt v ČR poskytuje. Vyhovuje jim život ve velkém městě, který jim nabízí velké množství vzdělávací, pracovní či kulturní a sportovní realizace. „*Líbí se mi takové množství divadel, která jsou stále vyprodaná, výstavy, to u nás takhle vůbec není*“. (Respondent G.) Problém pro mé respondenty nepředstavuje ani český jazyk, který všichni více méně zvládli. (Viz kap. Učení se českému jazyku.)

Pouze respondent C má, jak již bylo řečeno, poslední dobou pocit, že je jiný než Češi a velmi uvažuje o návratu do BaH.

5.2.2. Zařazování se do socioekonomických struktur ČR

Všichni moji respondenti se i přes rozdílné výchozí podmínky v době příjezdu úspěšně zařadili do socioekonomických struktur ČR. Ve značné míře nepotřebují v tomto směru záštitu či pomoc od jiných Bosňanů (případně od občanů ze zemí bývalé Jugoslávie), aby se uplatnili na trhu práce. Stejně tak nevyužívají a nerozvíjejí ekonomické vazby se zemí původu.

Ze sledované skupiny pražských imigrantů z BaH někteří ještě studují VŠ (6), ostatní se zapojili do pracovního procesu (9). Ze skupiny výdělečně činných všichni kromě dvou našli zaměstnání u českých firem působících v oblasti pohostinství. Dva zbývající muži pracují ve firmě, jejímž majitelem je člověk původem ze zemí bývalé Jugoslávie. Překvapivě žádný z nich se nerozhodl samostatně podnikat. (Viz kap. Popis respondentů z BaH.) Z hlediska ekonomického postavení větší část patří příjmově k vyšší střední vrstvě, ostatní lze zařadit do střední vrstvy.

5.2.3. Vytváření a obnovování sociálních vztahů v ČR

Co se kontaktu s lidmi na území ČR týče, nelze jednoznačně říci, zda se všichni moji respondenti jednoznačně více stýkají a přátelí s Čechy či svými krajany. Z tohoto pohledu lze respondenty rozdělit na dvě skupiny, ty, kteří mají více přátel mezi svými krajany a záměrně

je vyhledávají, a ty, kteří se více stýkají a přátelí naopak s Čechy. U nikoho ze svých respondentů jsem se však nesetkala s naprostým preferováním jednoho či druhého etnika.

První skupinu (větší část respondentů) představují ti, kteří více lpí na svém bosenství a setkávání se se svými krajany je v tomto směru pro ně důležité. Jsou to spíše ti, jejichž start v ČR byl snazší.

Mladí bosenští muži z Prahy tvrdí, že přestože mají více známých mezi Čechy, vyhledávají rádi přátele mezi krajany. Vysvětlují to tím, že v zásadě si mezi sebou lépe rozumí, mají stejnou mentalitu a temperament, tudíž nikdo nemusí nikomu nic vysvětlovat. „*Čechům se zdáme někdy moc agresivní, ale to je normální, my jen nesedíme u toho piva, vše komentujeme, žijeme. Někdy se stane, že celá hospoda odejde, protože moc řveme.*“ (Respondent C.) Další důvod, proč preferují krajany před Čechy, je podle jejich výpovědí to, že si mezi sebou více důvěřují, vědí, co od sebe můžou čekat a že se na sebe mohou spolehnout. Zajímavé je, že do této skupiny patří i respondent I, který jinak vše bosenské odmítá a deklaruje silnou vazbu k českému prostoru.

K druhé skupině respondentů patří ti, kteří se sice také občas stýkají se svými krajany, ale více přátel dnes mají mezi Čechy. Těchto respondentů však není mnoho. Jejich vstřícnost vůči Čechům lze do jisté míry spojit s jejich životní zkušeností. Mnozí z nich (byť to není pravidlem) po příchodu do ČR byly odkázáni zejména sami na sebe a museli rychle vstoupit do úzkých společenských a pracovních vazeb s českými občany.

Všichni respondenti se vyjádřili, že jim nedělá problémy kombinovat své české a bosenské přátele na společných akcích. V tomto ohledu se nikdy nesetkali nějakými negativními zážitky. Převažují-li Bosňané, komunikace probíhá v češtině. „*Ovšem když je málo Čechů ve skupině a my se fakt ožerem, tak se někdy stane, že začnem mluvit po našem a už to neřešíme.*“ (Respondent E.)

Všichni respondenti se s Čechy seznámili či seznamují zcela spontánně prostřednictvím každodenních situací. Nejvýznamnější roli při vytváření známých či přátel sehrála či u některých dodnes sehrává škola. Mnoho respondentů také jako místo sblížení se s Čechy uvádí práci, hospody a různé akce (např. koncerty). Velká část respondentů se s Čechy seznámila také přes české přátele.

Vedle Čechů a krajanů mají také všichni respondenti hodně přátel a známých mezi cizinci. Jsou mezi nimi Američané, Švédové, Angolané, Slováci, Italové, obyvatelé bývalé Jugoslávie, Ukrajinci, Řekové, Bulhaři, Francouzi, Angličané, Němci, Rusové, Belgičané či Poláci. Pro řadu respondentů jsou tyto lidé mnohdy bližší než Češi. Zdůvodňují to podobnou prožitou zkušeností imigranta v hostitelské zemi. Protože jako oni nepochází z ČR, mají stejné problémy. „*Mám pocit, že se s cizinci možná stýkám dokonce víc než s Čechy.*“ (Respondent E.) Vzájemně se setkávají většinou po hospodách, v kavárnách či na party, tedy stejně jako s jinými lidmi.³⁵

5.2.4. Konfrontace životního stylu – sebereflexe Bosňanů a pohled na Čechy

Všichni moji respondenti se vyjádřili, že mezi dva hlavní znaky, které sblížují Bosňany s Čechy, zcela jednoznačně patří náš společný slovanský původ a podobnost jazyků. Někteří dále zmiňují společnou historii vázanou na období Rakouska-Uherska a totalitního režimu a s tím související novodobé směřování obou národů ke kapitalismu, k americkému způsobu života. Respondent N se navíc domnívá, že oběma národům je blízké snadné odsouzení někoho jiného na základě nepodložených skutečností.

Z hlediska rozdílů a odlišností mezi oběma národy byli respondenti sdílnější a vybavovalo se jim více skutečností. Všichni respondenti uvedli, že zásadní rozdíl mezi Čechy a Bosňany představuje jejich mentalita. Bosňané jsou podle jejich názoru temperamentní, živí a otevření, upřímní, což vnímají respondenti jako klad, zatímco pro Čechy je charakteristická mírná povaha, uzavřenost, chladnost a neutrální postoje ke všemu, co se kde děje. Bosňané jsou podle nich daleko komunikativnější a hlučnější než Češi. „*My když sedíme v hospodě a bavíme se třeba jen o basketu, tak dokážeme být tak hluční a působit agresivně, že si Češi kolem můžou myslet, že se hádáme a brzo se začneme prát.*“ (Respondent M.) Například respondent B dále uvádí, že v BaH je naprosto běžné dát se na ulici, na úřadě, ve frontě s kýmkoliv do řeči a hned si s ním tykat. Nikdo se na to nedívá divně, zatímco v ČR něco takového podle respondenta B neexistuje.

³⁵ Např. na rozdíl od imigrantů z Makedonie, kteří zdůrazňovali kulturní blízkost Slovanů z Balkánu (Schwanková : 2005: 70), mladí bosenští muži balkánskou soudržnost neprožívali.

Dalším výrazným rysem, který obě etnika odlišuje, je prožívání emocí. Bosňané je často dávají najevo, jsou pro ně důležité a leckdy se dostávají i mimo jejich kontrolu, což souvisí s jejich temperamentem. Naopak Češi podle respondentů své emoce potlačují a neumějí si je užívat. „*Češi mají všechny emoce o 20% utlumenější než Bosňané.*“ (Respondent K.)

Od prožívání emocí je odvozena charakteristická vlastnost Bosňanů, žárlivost. Všichni respondenti uvedli, že Bosňané jsou daleko více žárliví než Češi. „*Bosňané jsou tak žárliví, že k žárlivosti nesmí raději ani dojít. Byl jsem svědkem několika žárlivých scén a ty nedopadly moc dobře.*“ (Respondent L.)

Dalším rysem, který většina respondentů vnímá jako podstatný rozdíl mezi těmito dvěma národy, je přístup a úcta k přátelství. Respondenti jsou toho názoru, že Bosňané si přátelství váží o mnoho víc než Češi. Přátelství mezi Bosňany se prý mnohdy vytváří delší dobu, ale když vznikne, většinou bývá na celý život. K podrazu či k něčemu podlému dochází málokdy. Stane-li se tak, zrada kamaráda je pak břemenem, které si člověk nese po celý život a ani jedna strana se s ní do konce života nevyrovná. Bosňané staví přátelství spolu s rodinou na první místo v hierarchii svých hodnot. „*Bosňané mají takovou povahu, že nejsou individualističtí, potřebují tu svou „smečku“, přátele.*“ (Respondent F.)

Jinou váhu přátelství podle respondentů přikládají Češi. Přátelství mezi Čechy často vznikne velmi rychle a nemívá tedy tak pevný základ jako přátelství Bosňanů. Mnohdy se stává, že se přátelé rozejdou kvůli hloupostem, ješitnosti či neschopnosti vzájemné komunikace. Často v přátelství chybí u Čechů důvěra, respekt a úcta a možnost spoolehnu se na druhého na 100%. Respondenti C a D se navíc shodli, že mezi českými přáteli není neobvyklé přebírat si partnery. „*To by si u nás s největší pravděpodobností nikdo mezi přáteli nedovolil.*“ (Respondent D.)

K postoji, že přátelství je pro Bosňany důležitější než pro Čechy, se nepřiklání respondenti A, B, I. Ti se domnívají, že přátelství je stejně důležité pro všechny lidi na celém světě, rozdíl je jen v hodnotách, které vychází z kultury.

Mezi další vlastnosti Čechů, o kterých se moji respondenti vyjadřují jako o špatných, patří například to, že Češi jsou málo velkorysí, „splachovací“, příliš si počítají peníze a bývají často sobečtí. Mnoha Čechům je podle nich společná také závist, škodolibost a lenost. Čeští

muži navíc nepřikládají podle některých respondentů velkou váhu své image, nepoužívají deodorant, neholí se, nemají žádný moderní účes, nepracují na své postavě a celkově jsou velmi neteční k sobě a svému okolí.

Rozdíly mezi oběma národy respondenti spatřují i vzhledem k prioritám. Jak již bylo řečeno, Bosňané mají na jednom z prvních míst hodnotového žebříčku přátelství. Patří sem ale na stejné úrovni také rodina. Cílem Bosňanů je tedy zajistit rodinu a udržet ji pohromadě. „*Nechápu, jak je možný, že tady má tolik lidí dva tatínky, dvě maminky, čtyři dědečky, čtyři babičky, to u nás nepřipadá v úvahu. U nás se lidé rozvádějí minimálně a mně to tak přijde lepší a chci se podle toho řídit.*“ (Respondent J.) „*U nás je běžné navštěvovat prarodiče každý týden, i když bydlí daleko, to tady to lidi tak neprožívají.*“ (Respondent D.)

Rozdíl spatřuje respondent B i v tom, když si lidé přejí k narozeninám či když vyslovují svá přání. „*U nás se vždy na prvním místě přeje zdraví, tady ti lidi často popřejí jako první třeba peníze, nebo na první místo dávají kariéru.*“

Priority Čechů spočívají podle respondentů v materiálnějším věcech. Pro mnoho z nich jsou důležité peníze a dobré bydlení. Dokáží hledět do budoucna a plánují si život na léta dopředu. Jsou schopni vzít si hypotéku a zadlužit se na 20 let. To je pro Bosňany vyloučené. Pro mnoho Čechů je podle respondentů hodně důležitá také kariéra, která je často příčinou toho, že rodina a přátelé se odsouvají až na nižší místo v žebříčku hodnot.

Jediný respondent CH se domnívá, že Bosňanům i Čechům, ostatně jako každému, jde v životě o to samé, tedy o spokojený, šťastný život.

Charakteristickým rysem Bosňanů a vůbec balkánských národů je fakt, že mají zcela jiný přístup k placení účtů v restauracích či hospodách. Sejde-li se skupina krajanů, je vyloučené, aby každý platil sám za sebe. „*Většinou je to tak, že jednou to vezme za všechny ten, pak jindy zase ten. Nebo každý něco přihodí do placu, ale neřeší se, kdo co měl.*“ (Respondent A.) Český přístup k placení většina respondentů nechápe, ale respektuje. „*Někdy mi je trapně, když jsem v hospodě s Čechem, vyplyne ze situace, že každý bude platit za sebe a on dá dýško 3 koruny.*“ (Respondent J.)

Co se restaurací a hospod týče, i zde se lze setkat s rozdíly mezi Čechy a Bosňany. „*V Bosně pokud dva lidi k sobě vysloveně nepatří, tak není běžné, že by kluci chodili do hospody s holkama. Tam si chodí kluci zvlášť a holky zvlášť. Holka, která by tam s klukama pila pivo,*

by byla považována za mužatku. Je to jiné než tady.“ (Respondent C.) V ČR je naopak velmi běžné, že tato zařízení navštěvují kluci i holky dohromady.

Ne vše je podle respondentů na Česích ale tak negativní, jak se může zdát z výše uvedených charakteristik. Je řada vlastností, které respondenti na Česích naopak obdivují a které by chtěli sami mít. Češi jsou podle nich vzdělanějším národem než Bosňané a typická je pro ně cílevědomost. Dokáží si jít za tím, co chtějí a většinou toho také dosáhnou. Respondentům se líbí, že Češi „nic neřeší“ a jsou „v pohodě“, v mnohých vypjatých situacích jednají s chladnou hlavou a často se proto rozhodují lépe než Bosňané. Výhodou Čechů také podle některých respondentů je, že dokáží šetřit. Tato vlastnost je prý Bosňanům cizí. Respondenti také oceňují přizpůsobivost Čechů.

Podle respondentů mnoho Čechů na Bosňanech obdivuje právě jejich spontánnost, otevřenost a temperament. Líbí se jim, jak se dokáží odprostit od problémů všedního dne a užívat si každého okamžiku života s velkým nasazením. Někteří respondenti se domnívají, že jim Češi částečně závidí i jejich často exotický vzhled, a tudíž větší atraktivitu pro české dívky. *„Myslím, že jsme hodně sebevědomí a hrdí, i když nemáme v podstatě proč a na co, ale dost nám to pomáhá a právě řadě Čechů tyto vlastnosti k jejich škodě chybí.*“ (Respondent B.)

Bosenští respondenti také uvádějí, že do jisté míry jejich odlišné chování a přístupy k životu jsou pro Čechy stále ještě někdy zdrojem překvapení. Respondenti jako nejčastější příčiny uvádí svou hlučnost při konverzaci, emotivní projevy a zdánlivou agresivitu. Řadu Čechů také překvapuje bosenská velkorysost při placení. (Viz výše.) *„Někdy v hospodě za všechny zaplatím útratu, což se mockrát setkalo s velkým překvapením ze strany Čechů.*“ (Respondent A.)

Na základě těchto výše uvedených vlastností a charakteristik a rozdílů se respondenti snaží charakterizovat typického Čecha. Pro většinu z nich bylo nutné popisovat Čechy v souvislosti s mnoha vlastnostmi, pokud nechtěli zabřednout ke stereotypu, že typický Čech je tlustý „pupkáč“, sedící u piva a sledující fotbal nebo hokej, kterému vzhledem ke svým zkušenostem nevěří.

5.2.5. Strategie přizpůsobování, reflexe vlastního přizpůsobování

V důsledku toho, že všichni zmiňovaní respondenti žijí na našem území už dlouhou dobu, lze říci, že se všichni více či méně adaptovali na české prostředí a respektují zásady české společnosti. Jak sami uvádí, nejsou již stejní jako Bosňané žijící v BaH, „načichli“ jakýmsi západním světem, který ovlivňuje jejich myšlení, postoje a v průběhu času je utváří.

5.2.5.1. Vztah k tradici

Co se svátků, tradic a zvyků týče, lze mé respondenty z hlediska přizpůsobování se českému prostoru rozdělit do čtyř skupin. Jelikož bosenské svátky, tradice a zvyky úzce souvisí s náboženstvím, je právě náboženství poměrně významným kritériem pro míru přizpůsobování se a začleňování se do českého prostředí.

První skupinu představují respondenti, kteří vyznávají sunnitský islám (respondenti A, B, F, CH). Ti jako jediní z respondentů mají tendence udržovat či připomínat si své svátky, tradice a zvyky.³⁶ V důsledku toho, že žijí v ČR, je však prožívání těchto svátků do jisté míry utlumeno. Důvodem je pracovní vytížení, které nedovoluje prožívat tradice a svátky vždy s patřičným nasazením nebo chybí bosenské rodinné zázemí podporující tyto tradice. „*Tady v ČR naše svátky slavíme rozhodně míň než v Bosně. Ale když jsme tam s rodinou, tak je prožíváme celkem hodně.*“ (Respondent A.) Všichni tito respondenti i přes své vyznání plně respektují svátky, tradice a zvyky většinové společnosti, necítí však potřebu se s nimi ztotožňovat a jakkoliv je prožívat.

Druhou skupinu představují respondenti, kteří jsou bez vyznání (respondenti C, D, E, F, G, H, L, M), a kteří téměř na většinu svátků rezignovali. Významný je pro ně ale například Silvestr a 8. březen – Mezinárodní den žen. (Viz kap. Bosenské kořeny.) Tito respondenti tvrdí, že naprosto respektují svátky a tradice jiných lidí, jak české majoritní společnosti, tak různých etnických menšin žijících na našem území. „*Když někomu záleží, že má bajram nebo Vánoce, rád popřeju, pokud je s tím spojená nějaká hostina jsem pozvaný, tak rád zajdu, dodržím všechno, co se přitom má dodržet, ale to je vše. Nic mě to nestojí a je to základní respekt.*“ (Respondent G.) Necítí tedy potřebu nějak je pojmát za vlastní. Respondent H k tomu s úsměvem dodal: „*Já ale rád dodržuju český zvyk, líbání pod rozvetlou třešni.*“

³⁶ Ramadán (Ramazán) bajram je třídní slavnost zakončující postní měsíc ramadán. Kubran bajram je svátek obětování následující po pouti do Mekky (hadždž) (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Bos%C5%88%C3%A1ci>).

Třetí skupinu tvoří ti respondenti (I, J, K), kteří také patří mezi ateisty a nelpí na žádných svátcích ani tradicích. České svátky a zvyky prožívají v symbolické rovině, tzn. např. na Vánoce si dávají dárečky, nicméně jen v malé míře. I tito respondenti respektují svátky a tradice ostatních.

Čtvrtý typ přístupu k svátkům a tradicím představuje pouze respondent N. Ten uvedl, že žádné bosenské zvyky nemá a že se českému prostředí přizpůsobil natolik, že rád dodržuje všechny české svátky a tradice. *“Strašně rád slavím Vánoce s kaprem, bramborovým salátem a českými koledami.”* K svátkům a tradicím jiných lidí se staví s úctou a respektem. Respekt vůči svátkům a tradicím jiných u všech skupin respondentů jistě vyplývá z jimi výše zmiňovaného multikulturalismu, který chápou jako znak bosenství.

Z hlediska stravování lze poznamenat, že se všichni moji respondenti i přes dlouhý pobyt na našem území nevzdali bosenské kuchyně. Rozdíly mezi nimi jsou pouze v míře jejího preferování. Větší část respondentů jí stále dává přednost před kteroukoliv jinou kuchyní. Ti, kteří zde žijí alespoň s některým z rodičů, jsou zvyklí na domácí bosenskou stravu. Jednotlivci, kteří bosenskou kuchyni preferují a kteří si neumějí bosenská jídla uvařit či nemají moc času na jejich přípravu, často navštěvují bosenské restaurace v Praze. (Viz kap. Existence institucí, spolků a míst v Praze svázaných s bosenstvím a jejich vnímání.)

Nicméně ani česká kuchyně se u některých respondentů neseťká s opovržením. Respondenti mezi nejoblíbenější česká jídla zařazují svíčkovou, vepřo-knedlo-zelo, guláš s knedlíky a samozřejmě pivo, které s oblibou pijí všichni zmiňovaní respondenti.

Respondenti se však nebrání a naopak často také vyhledávají jiné kuchyně, například italskou, řeckou nebo mexickou kuchyni.

V rámci bosenské kuchyně je nutno zmínit ještě skutečnost, že mnoho respondentů si potrpí na pití kávy, která neodmyslitelně patří k jejich životu.

5.2.5.2. Učení se českému jazyku

Do České republiky se moji respondenti dostali ve věku od 8 do 21 let. Protože tedy přišli do země jako děti či jako velmi mladí lidé, integrace do českého prostoru proběhla spontánněji. Zejména jazykovou bariéru všichni překonali v podstatě dobře. Ti, co zde začali hned chodit do školy, se zvládnutím jazyka neměli téměř žádné problémy, naučili se celkem

bez obtíží komunikovat zhruba po půl roce (respondenti A, C, D, F, G, H, J, K, N) a dnes Češi podle jejich názoru většinou podle řeči nepoznají, že čeština není jejich mateřština, zvláště pak, když si na ní dávají záležet. Při běžné komunikaci se zmínění respondenti občas setkávají s domněnkou Čechů, že jsou z Moravy či ze Slovenska. Po roce a půl se celkem obstojně naučili česky mluvit ti, kteří zde sice chodili do školy, avšak již na vyšší stupně (respondenti B, E). U nich už lze téměř s jistotou konstatovat, že čeština není jejich rodným jazykem. Projevuje se to jednak na přízvuku, občasném špatném volení slov a slovosledu. Respondenti, kteří k nám přišli již v dospělosti (respondenti CH, I, L, M), tvrdí, že češtinu se dodnes učí. Komunikovat se sice naučili po 2 -3 letech, avšak pilovat jazyk mohli až tak po pěti letech pobytu v ČR. V rozhovoru s nimi lze zcela zřetelně rozpoznat skutečnost, že česky nemluví od malička. Všichni moji respondenti si uchovávají svůj mateřský jazyk, hovoří jím ponejvíce doma a mezi přáteli.

5.2.6. Existence institucí, spolků a míst v Praze svázaných s bosenstvím a jejich vnímání

Jak všichni respondenti uvedli, bosenská menšina není v ČR, resp. v Praze nijak významně zastoupenou menšinou. Počet jejích členů v celé ČR nepřesahuje ani dva tisíce obyvatel. S tímto poměrně malým počtem příslušníků této menšiny není tedy ani moc pravděpodobné, že by se nějak výrazně rozvíjela její spolková činnost, či trvale fungovaly na našem území nějaké instituce³⁷, které by soustavně podporovaly jejich bosenskou identitu. Tuto domněnku mi více méně potvrdili všichni respondenti. „*Po válce se hodně lidí vrátilo zpátky do Bosny nebo šli dál do Kanady, Austrálie, takže nás tu není moc.*“ (Respondent F.)

Co se vztahování k velvyslanectví BaH týče, (tedy instituci, která je zajištěná zemí původu), zmiňuje se o něm jen menší část respondentů. Ti tvrdí, že velvyslanectví BaH tu mělo být už dávno, když ho bylo více potřeba, dnes už se prý bez něj respondenti obejdou. Z toho lze usuzovat, že tuto instituci moji respondenti nepovažují za důležitou ve svém životě a nikterak jim dnes neulehčuje život v ČR (resp. v Praze).

³⁷ Výjimku představuje nově zřízené velvyslanectví BaH v Praze v Opletalově ulici 27 na Praze 1. Svou činnost zahájilo velvyslanectví 7. července 2005, oficiálně však bylo otevřeno 19. října 2005.

Nikdo z respondentů se nijak nevztahuje k nějaké instituci, která by byla zajišťována českou stranou a zastupovala by jejich zájmy. Mimo jejich zájem stojí např. Rada vlády pro národnostní menšiny.

Někteří respondenti ale přiznali, že v začátcích svého pobytu, ještě v době války v BaH a nějaký čas po ní se v Praze přeci jen konaly určité akce podporující jejich identitu, kterých se se svými rodiči či sami účastnili. Jednalo se o různá setkání, jejichž smyslem bylo sblížit imigranti z BaH žijící v Praze. Záměrem bylo pobavit se, povyprávět zážitky a zkušenosti, poslechnout si bosenskou hudbu, zavzpomínat, zkrátka být v cizí zemi aspoň na okamžik mezi svými. „*Vzpomínám si, že se tehdy dělaly srazy na Smíchově, které organizovali ti starší, a tam jsme občas zašli.*“ (Respondent D.) Občas do Prahy také přijeli nějakí bosensští umělci, pořádaly se koncerty bosenských kapel. Respondenti přiznávají, že tyto akce se velmi sporadicky uskutečňují dodnes, avšak v životech většiny mých respondentů už nehrají tak významnou roli jako v počátcích. Přesto respondent N se například zmínil, že rád chodí na výstavy bosenských umělců a rád čte bosenskou literaturu.³⁸

Téma institucí a míst v ČR vztahujících se k BaH si všichni respondenti spojují především s bosenskými restauracemi či kavárnami v Praze. Nejvíce respondentů zmiňovalo Bosna grill,³⁹ kde se vaří typická bosenská jídla. Dále respondenti jmenovali restauraci Kogo,⁴⁰ kde se však vaří i jiná kuchyně než jen bosenská, Gitanes⁴¹ či Café Shabu.⁴²

Všichni respondenti čas od času některou z restaurací navštěvují. Důvodem je však primárně bosenská kuchyně, nikoliv pocit nějak se vztahovat k BaH a podporovat tak svoji identitu.

Přesto, že moji respondenti plánovitě nevyhledávají bosenská stravovací zařízení, lze říci, že restaurace, hospody a kavárny hrají v jejich životech poměrně významnou roli. Tyto prostory pro ně představují místo vzájemného setkávání se, udržování kontaktů mezi svými krajaney a podporování a utvrzování přátelství. Obvykle tato zařízení navštěvují ve skupině více lidí, výjimečně se prý stává, že se sejdou jen dva přátelé. V takovém případě u toho často dlouho nezůstane, protože se postupně mobilem svolají i další krajané a konečný počet

³⁸ Žádný z respondentů se o něčem takovém nezmínil.

³⁹ Havlíčkově náměstí, Praha 3, Žižkov. Restaurace patří bosenské rodině, Bosňané zde také obsluhují.

⁴⁰ Havelská 27, Praha 1.

⁴¹ Tržiště 7, Praha 1.

⁴² Palackého 11, Praha 1.

lidí sedících u stolu je obvykle mezi čtyřmi až patnácti. „*My se nějak neumíme bavit jen ve dvou, potřebujeme kolem sebe prostě hodně lidí.*“ (Respondent L.)

Takovéto společné akce podle většiny respondentů jsou převážně mužskou záležitostí. Jedním důvodem je skutečnost, že bosenských dívek v Praze moc nežije. Druhou a zřejmě významnější skutečností je, že v přítomnosti dívky se bosenští muži nedokáží chovat příliš spontánně, nemohou si podle jejich názoru popovídat o všem, o čem by chtěli. „*Nemůžeme si třeba před holkou povídat o holkách, to nejde.*“ (Respondent F.) Co se společných setkání týče, bosenské dívky rozhodně nejsou vylučovány ze společných oslav, narozenin, které se většinou také pořádají v hospodách, kde se sejde často různé seskupení lidí.

Nescházejí-li se tedy moji respondenti v těchto výše uvedených zařízeních, setkávají se příležitostně u některého z nich doma. Smysl těchto setkání je však ryze přátelský a opět nemá nic do činění s vědomým a programovým budováním a upevňováním bosenské identity.

5.2.7. Reflexe místa v českém prostoru

Většina respondentů je toho mínění, že Češi k nim celkově přistupují stále jako k cizincům, Bosňanům. Přiznávají, že na začátku postoje Čechů vůči nim nebyli příliš pozitivní. Češi si je spojovali s jinými problémovými národnostmi a leckdy jim nevycházeli příliš vstříc. *Maminka mi kdysi vyprávěla, že když jsme hledali podnájem po telefonu, tak jedna paní nás pozvala na prohlídku bytu a když jsme pak přišli a zjistila, že jsme z Bosny, tak řekla, že má už obsazeno.*“ (Respondent J.) Situace se prý změnila poté, co moji respondenti začali ovládat jazyk a pro mnoho Čechů začali působit věrohodněji. Respondent N zároveň přiznal, že zejména ze strany českých dívek, případně jejich rodin se tato změna v chování mnohdy vyeskalovala v ochranné postoj, v soucit nad ubohým utečencem a v akty nekončící péče. Tento přístup Čechů však byl pro respondenta N nepřijatelný. Podobně ani ostatní respondenti nikdy nehovořili o tom, že by kontakt s Čechy kdy založili na vyvolávání pocitu účasti na jejich těžkém životním osudu.

V současné době moji respondenti s Čechy v podstatě vychází dobře a pozice cizinců v očích mnohých Čechů jim nijak výrazně až na respondenta CH nevadí. Ten říká, že mu celkem vadí, že v očích Čechů je stále cizincem. Lidí, s nimiž se respondenti přátelí a na nichž jim záleží, nerozlišují zemi původu.

Být cizincem tedy pro ně neznamena být vyloučen z české společnosti. Je to jen jedna z jejich charakteristik, s níž vstupují do přátelského či jiného vztahu. Jejich pocity z komunikace s českou společností jsou dnes tedy v podstatě kladné.

Jen v některých případech menší část respondentů někdy pocítila tíživost vyloučenosti vyplývající z toho, že pochází z jiné země. Tyto situace byly ale vždy velice specifické, vybočující z každodenní prožívané reality. Příkladem může být reflexe respondenta C: *„Jel jsem s kamarádkou Češkou, učitelkou na školu v přírodě, kde byli sami Češi. Cítil jsem se tam dobře, ale zároveň trochu jako outsider, protože jsem jinej než oni a oni na mě trochu koukali jako na jinýho. Ale mně se to líbí, je mi to dokonce příjemný.“* Respondent G zase uvádí, že pocity nespolutříčnosti zažil v situacích, kdy se zpívali táborové písničky či slavilo se vítězství hokejistů. Respondentovi J někdy vadí řeči, které Češi vedou a k nimž nemá co říci.

Někteří respondenti také uvedli, že si svou vyčleněnost z české společnosti mimo jiné uvědomují přístupem některých českých státních institucí k sobě samým. Tyto instituce je stále vnímají jako nežádoucí cizince a dávají jim to také najevo. *„Často mívám na úřadě pocit, že ke mně úřednice přistupuje s jakýmsi podezřením jenom proto, že jsem cizinec.“* (Respondent L.)

Výjimku v názoru, že být cizincem v českém prostoru není pro Bosňany na překážku, představuje pouze respondent N, který se prý snažil do české společnosti úplně zařadit, aby ani Češi nepoznali, že se tu nenarodil. Což se mu do značné míry také povedlo. Česká společnost ho tedy dnes považuje za Čecha. *„Tím, že mě Češi berou za svého, od nich každou ale chvíli slýchám nehezké poznámky o „támhledech“ Ukrajincích, Polácích, Vietnamcích, o cikánech nemluvě.“*

Moji respondenti jsou tedy téměř všichni smířeni s tím, že je Češi vnímají jako cizince. Mezi českým obyvatelstvem však existuje řada stereotypů o cizincích z Balkánu, kterým by se moji respondenti rádi vyhnuli. Všichni uvádí, že by nechtěli, aby je Češi „házeli do jednoho pytle“ s kriminálníky, násilníky, podvodníky a především mafiány. Mnozí respondenti se zmínili i o českém stereotypu špinavého Balkánce.

6. Závěr

Na základě výzkumu se ukázalo, že při konstruování etnické identity přátelské skupiny mužů - imigrantů z BaH se projevuje několik následujících aspektů.

Pro všechny respondenty je vazba na bosensství dosud (po 12-14 letech) zřejmá. Z hlediska volby atributů – symbolů je budována zejména na ideových hodnotách, na představách o specifické mentalitě, zkušenosti s prostorem BaH, na vztazích mezi bosenskými lidmi. Respondenti minimálně volí jako symboly transparentní jevy, které by takto zviditelňovaly jimi prožívanou etnickou identitu. Nepracují tedy ani s odkazy na tradiční kulturní jevy, které by podtrhovaly kolorit jejich výchozí etnické skupiny, případně země původu (s výjimkou stravy), ani se státními symboly dnešní BaH. Podobně také členové sledované přátelské skupiny imigrantů z BaH nepotřebují vytvářet prostor pro manifestaci své etnické odlišnosti.

Důvodem pro utlumení vnějšně manifestovatelných atributů etnické identity, může být multikulturní profil přátelské skupiny mladých lidí z BaH v ČR, kteří pro různá kulturní (náboženská) východiska nemohou zviditelňovat svoji etnickou příslušnost skrze „tradiční“ kulturní jevy (folklór, historii...) Zacházení s těmito prvky kultury by je totiž mohlo od sebe v rámci přátelské skupiny vzdalovat. Naopak jazyk nebo kuchyně, jediné transparentní projevy jejich kulturní a etnické odlišnosti se do takového konfliktu nedostávají. V kontextu českého prostoru jsou vnímány jednotně právě pro svoji každodenní přítomnost v životě respondentů. Tato každodennost z těchto atributů pak mohla setřít i případné výchozí znakové difference.

Skutečnost, že transparentním pojítkem jejich etnické identity nejsou státní symboly, dokládá vztah respondentů k výchozímu prostoru. Všichni se vztahují ke stavu v prostoru v BaH před etnickým konfliktem. Je to formováno buď důrazem na neakceptovatelné změny v urbánním prostoru, ve vztazích mezi lidmi, v politickém uspořádání, nebo naopak akcentací symbolů spojených s předválečnou dobou (např. Tito, poměry v bývalé Jugoslávii – prožitek reálné multikulturality).

Vztah k prostoru BaH je tedy uchopen v rámci etnické identity respondentů – imigrantů z BaH ve dvou rovinách: 1) jednak v rovině vztahování se k reálnému geografickému (nikoliv ke geopolitickému) prostoru BaH, 2) jednak v rovině mentální

reprezentace „starého“ prostoru před emigrací, „starých“ staveb, „starých“ vztahů mezi lidmi.

Co se týče faktorů ovlivňujících vývoj identity národnostních menšin, jako nejvýznamnější faktor v rámci skupiny respondentů lze označit demografickou skladbu jejich vlastní skupiny. Významnou roli zde hraje především z hlediska modifikace bosenské identity nepočetnost menšiny. Toto menší zastoupení bosenské menšiny na našem území způsobilo, že respondenti, chtěli-li si v ČR vytvořit prostředí spojené s BaH a s bosenskými lidmi, byli do jisté míry nuceni slevit ze svých výchozích etnických kořenů. Důkazem proto je, že se v ČR, resp. v Praze, na rozdíl od jiných zemí (např. Německa), bez problémů společně stýkají Bosňáci, bosenští Srbové i bosenští Chorvati. V rámci této skupiny respondentů tedy, jak už bylo řečeno, velmi silně vystupuje multikulturalita, a tudíž jsou výrazně potlačeny manifestní koloritní jevy, které by respondenti čerpali ze své výchozí kultury.

Dalšími důležitými faktory podílejícími se na formování identity respondentů v rámci nového prostoru jsou bezpochyby délka jejich přítomnosti v ČR a okolnosti a motivace příchodu. Přestože respondenti na našem území žijí minimálně 12 let, stále jsou silně spjati se svým výchozím prostorem, ulpívají zejména na jeho podobě před etnickým konfliktem. Ve vztahu k české společnosti lze jen stěží u nich pozorovat, že by se deklarovali jako oběti – oběti válečného konfliktu čekající na soucit. Naopak tento přístup ze strany Čechů v nich vyvolává nevoli a v podstatě je zraňuje. Vůči tomuto znaku – znaku oběti se tedy vymezují negativně, protože v komunikaci s majoritní společností tento postoj neodpovídá jimi viděné realitě.

Identitu respondentů z BaH definuje ale i jejich vazba na český prostor. Až na výjimky jsou všichni respondenti v ČR stabilizováni a v tomto smyslu nevnímají českou realitu a český prostor jako nehostinný. Do jisté míry ho akcentují jako prostor vlastní, „domácí“, jako prostor, k němuž geopoliticky vztahují svoji existenci (na rozdíl od uchopení prostoru BaH). To znamená, že ČR přijímají na úrovni hostitelského státu, který jim dává určité zázemí. Respondenti tedy respektují pravidla tohoto zázemí, která jsou dána pro oblast správy, pro oblast ekonomickou či právní.

Kontakt s českou společností nebo s obyvateli tohoto českého prostoru v respondentech do jisté míry v nich navozuje pocit jinakost (nikoliv vyloučenosti). Tento pocit ovšem není způsoben demonstrativním odmítáním ze strany Čechů, ale naopak je vyvolán postojem respondentů z BaH k nemožnosti vnitřně akceptovat určité české hodnoty. Respondenti se tedy neztotožňují s vybranými českými hodnotami, tzn. těmi hodnotami, které se staví vůči kultuře výchozího bosenského prostoru.

V rámci českého prostoru se proto respondenti z BaH identifikují jako „domácí“ cizinci, jež jsou zcela integrováni a jejich vztah k české společnosti je oboustranně akceptován. Identitní status cizince vyjadřuje jejich vůli uchovat si své bosenství. Tento sentiment bosenské identity však nejsou schopni naplnit vůči zemi původu, kdy právě návraty v nich opět vyvolávají pocit odcizení. Na rozdíl od vítaného „cizinctví“ v ČR je tento pocit v prostoru země původu frustrující.

Třebaže v souhrnném pohledu lze vidět shody v uchopení identity respondentů z BaH – imigrantů do ČR, způsoby jejich deklarace a zvnitřnění jsou různé. Všichni deklarovali výchozí bosenské kořeny, u všech se ukázal pocit ztráty vazby na bosenský prostor potažmo na společnost BaH a všichni se cítí být stabilizováni v rámci českého prostoru. Objevily se nicméně tři modely, jak svoji identitu imigrantů v rámci prostoru ČR deklarovali.

První skupinu tvoří většina respondentů. Ti si uvědomují, že už nejsou pro prostor a společnost BaH bez výhrad akceptovatelní, jak byli dříve, že mezi nimi v důsledku emigrace vznikl odstup. Jsou si vědomi limitů, které přichází s tím, že žijí v ČR. Zároveň se nechtějí vzdát určitých hodnot, které přijali v zemi původu, které je spojují s bosenstvím. Proto lpí na rozvíjení své bosenské komunity, protože v rámci ní je jim dobře. Udržování „žitého“ bosenství je cestou k nacházení sebe sama.

Druhý typ vyrovnávání se s identitou imigranta v novém prostoru představuje respondent I. I on cítí, že prostor BaH už ho zpátky nepřijme. Svůj postoj však formuluje jinak než jeho přátelé. Svůj vztah k BaH neguje. Staví se k němu jako k cizímu prostoru, a tudíž se snaží vyhnout určité frustraci. Ovšem s lidmi, kteří pochází z BaH a žijí v Praze, udržuje kontakt, je mu s nimi dobře, jsou pro něj důležití. Tento respondent nechce jakoby ztratit tento pocit zázemí bosenství. I pro něj je „žité“ bosenství (v jeho pojmech asi spíše jugoslávství) důležité.

Třetí typ je zastoupen také jen jedním respondentem, a to respondentem N. Ani on není ušetřen pocitu ztráty prostoru, ale tuto ztrátu si přiznává jako reálnou (stejně jako respondenti spadající do první skupiny) se všemi společenskými a geopolitickými důsledky. Nenahrazuje si ji tedy tím, že by se upínal na lidi stejného původu, ale programově směřuje k zařazení a splynutí s českou společností. Alespoň v transparentní rovině se snaží hrát před českou společností hru, že není cizinec.

7. Seznam použitých zkratek

BaH	Bosna a Hercegovina
CIA	Central Intelligence Agency
ČR	Česká republika
ČSFR	Československá federativní republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSÚ	Český statistický úřad
FHS UK	Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
ISSP	International Social Survey Programme
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
MHD	Městská hromadná doprava
MZVČR	Ministerstvo zahraničních věcí České republiky
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie

8. Seznam použité literatury

- Bačová V.: Etnická identita a historické změny: štúdia obyvateľov vybraných obcí Slovenska. Bratislava, Veda 1996.
- Bačová V.: Etnická identita. In: Čermák I., Hřebíčková M., Macek P. (eds.) Agrese, identita, osobnost. Brno, Tišnov, Psychologický ústav Akademie věd ČR, Sdružení SCAN, 2003, str. 231-248.
- Baršová A., Barša P.: Přistěhovalectví a liberální stát : Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Brno, Masarykova univerzita 2005.
- Bittnerová D., Moravcová M. a kol. : Kdo jsem a kam patřím? Praha, Sofis 2005.
- Bittnerová D.: Konstrukce identity imigrantů v ČR. In: Macek P., Dalajka J.: Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech. Brno, Masarykova univerzita 2005.
- Český statistický úřad : Cizinci v ČR 2001. Praha, Scientia 2001.
Cizinci v ČR 2003. Praha, Scientia 2003.
Cizinci v ČR 2005. Praha, Scientia 2005.
- Gabal I.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G, 1999.
- Gabal I.: Etnické klima české společnosti v letech 1994 a 1996. In: Lidé města. Stereotypy a symboly, Praha, Karolinum 1998, str.7-26.
- Gombár E.: Historické pozadí etnických konfliktů v Bosně. In: Gabal I.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G 1999, str. 241-254.
- Hendl J.: Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha, Karolinum 1999.
- Hroch M.: Národ jako kulturní konstrukt? In: Lidé města, r.17, č.3, str.7-38.
- Hybášková J.: Role islámu ve válečném konfliktu v Bosně a Hercegovině a v současném stavu poválečné obnovy BaH. In: Gabal I.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G 1999, str. 333-340.
- Macek P., Dalajka J.: Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech. Brno, Masarykova univerzita 2005.
- Moravcová M.: Bosňáci a prodavači sladkišů k otázce vztahu Čechů k pouličním obchodníkům ze slovanského jihu. In: Český lid, r. 77, č. 2, str. 104-106.
- Poutignat, Philippe-Streiff-Fenart, Jocelyne: Théories de l'éthnicité. Paris 1995, Presses universitaires de France.

- Prudký L.: Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v ČR. Praha CERM 2004.
- Průcha J.: Interkulturní psychologie. Praha, Portál 2004.
- Schwanková Z.: Makedonská komunita v Praze – zaměstnanci služeb. Bakalářský esej. Praha 2005.
- Šišková T.: Menšiny a migranti v ČR. Praha, Portál 2001.
- Tesař F.: Ozbrojený konflikt na území Bosny a Hercegoviny po rozpadu SFRJ. In: Gabal I.: etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G 1999, str. 255-332.
- Uherek Z.: Češi v Bosně a Hercegovině : Úvod do problematiky s výběrovou bibliografií. Praha, Etnologický ústav Akademie věd ČR 2000.

Webové stránky:

http://www.bosna.unas.cz/bosnaci.html	(staženo: 01.03.2006)
http://www.bosna.unas.cz/srbove.html	(staženo: 01.03.2006)
http://www.bosna.unas.cz/chorvati.html	(staženo: 01.03.2006)
http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=131473	(staženo: 22.02.2006)
http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=132549	(staženo: 22.02.2006)
http://cs.wikipedia.org/wiki/Bosna_a_Hercegovina	(staženo: 01.06.2005)
http://cs.wikipedia.org/wiki/Bos%C5%88%C3%A1ci	(staženo: 03.05.2006)

9. Příloha

Přepis rozhovoru s respondentem CH

- 1) **Kdy jsi přijel do Československa, případně do ČR?** V roce 1993.
- 2) **Odkud jsi přišel?** Ze Sarajeva jsem šel do Polska, tam jsem nezůstal, protože jsem chtěl jít do Dánska. Tam mě ale nepustili kvůli nějakým problémům, takže jsem se rozhodl jít sem. Neměl jsem do Dánska vízum, tři dny předtím zavřeli hranici a už nebrali lidi, měl jsem smůlu, ale dnes jsem rád, že to tak dopadlo.
- 3) **Kolik Ti tehdy bylo let?** 21.
- 4) **Přišel jsi sem sám, s rodinou nebo přáteli?** Přišel jsem sám.
- 5) **Měl jsi o ČR nějaké informace?** Nijak zvláštní. Ani jsem se neinformoval, a to, co jsem věděl o ČR, bylo od lidí, kteří chodili k nám do Jugoslávie. Třeba že Praha je hlavní město.
- 6) **Proč sis vybral právě ČR?** V tu chvíli jsem potřeboval se svým starým jugoslávským pasem někam jít, těch míst nebylo moc na výběr. Do ČR se v té době dalo dostat dobře.
- 7) **Za koho se považuješ?** Bosňana, vždycky budu.
- 8) **Od jakých znaků odvozuješ svoji etnickou identitu?** Vše, co se týká BaH, prožívám dodnes, informuju se třeba na tamější situaci, která mi není lhostejná, jako mi nejsou lhostejní ani lidé tam. Důležitá je pro mě taky moje balkánská povaha, bosenská kultura, multikulturalita, která je pro Bosnu fakt typická. Zásadní jsou taky moje vzpomínky na dětství.
- 9) **Co považuješ za symboly Bosňanů?** Toho je možná víc. Vždycky ikonou Bosny bylo Sarajevo. Všichni vždycky říkali Sarajevo, Sarajevo, Sarajevo. Pak třeba bosenská kuchyně a jak jsem již řekl, ten mix národů. A taky jazyk.
- 10) **Jaký je podle Tebe typický Bosňan?** Dobrák, hodně temperamentní, emotivní, přátelský.
- 11) **Máš nějakého etnického rivala?** Vůbec.
- 12) **Uchovávaš si bosenské tradice, zvyky nebo se snažíš adaptovat na české ?** Jo, ty svátky, kolik mi situace dovolí, moc to ale není možný, protože práce, kterou dělám, mi nedovoluje si kvůli svátkům vzít volno. Ale když na to mám možnosti, tak určitě. Jsem muslim, v podstatě všechny svátky jsou u nás spojený s náboženstvím. České svátky neslavím, ale respektuju je. Hodně piju kafe, to je ale dost běžný u všech lidí z Bosny.

- 13) Může se Čech stát Bosňanem? Co by pro to musel udělat?** Určitě. Musel by se chovat jako Bosňan, k tomu potřebuje čas, třeba žít delší dobu v Bosně a chtít se jím stát, nasát tu atmosféru.
- 14) Co považuješ za svůj domov?** To je komplikovaná otázka, ale asi ČR vyhrává, jsem tu spokojený.
- 15) Jak často se vracíš do Bosny, proč?** Mám tam rodiče, takže tam jezdím tak 2x, 3x ročně.
- 16) Jak Tě vnímají tamní lidé?** Moje osobní situace je taková, že já jsem rok ve válce byl, i když jsem nebojoval, nezabíjel jsem a tak. Neměl jsem nic s nějakou jednotkou, patřil jsem k technický službě, takže spíš servis. Dokončil jsem totiž vojenskou školu, takže jsem bývalým vojákem, a ta moje generace, to byla taková ta tragická generace, která zažila tu válku a nechtěla to. Takže k tvý otázce, lidi nemaj právo mi nic vyčítat, i když někdy se nepřímo s odstupem setkávám, ale jen málo. Ale tam je spíš rozšířená závist vůči těm, co odešli, protože oni jsou tam a nemaj se tak dobře jako my. Ale my jsme to taky neměli lehký. Ale nejde tyhle postoje zevšeobecňovat.
- 17) Uvažuješ o návratu do Bosny?** Nemám žádný plány vracet se do Bosny. Nechci se vracet, člověk teda nikdy neví, ale tady se cítím víc doma.
- 18) Žiješ tu sám?** Jo sám, bydlím v podnájmu.
- 19) Jaké byly začátky v ČR?** No nebylo to zrovna lehký. Neměl jsem moc prostředků, nikoho tu neznal. Štěstí bylo, že jsem jednou šel s jednou holkou, co jsem tu potkal do nějaký hospody a tam jsem potkal úplně náhodou nějaký svý krajany. Dozvěděl jsem se, že jich v tu dobu tady bylo asi 100, přímo z mýho města, to byl asi ten hlavní důvod, že jsem se tu rozhodl zůstat. To mi pomohlo, ale stejně to trvalo, než jsem se rozkoukal.
- 20) Cítil jsi po příchodu do ČR úlevu?** Jo, cítil, to víš, tady se neválcilo. Ale zase jsem měl strach z toho, co bude, jak to všechno zvládnou.
- 21) Po čem se Ti nejvíc stýskalo?** Po všem, protože všechno přišlo strašně najednou a všechno jsem ztratil. Lidi, věci, všechno.
- 22) Když jsi přišel do ČR, bylo něco, co Tě potěšilo, překvapilo, zklamalo?** První, co mě vždycky napadlo, je televize. Rady se v 90. letech dávaly filmy, který u nás už dávno šly. To mě fakt překvapilo, ale i potěšilo, protože jsem je chtěl vidět. Nebo třeba hudba, která se hrála dávno u nás, tady v tu dobu byla in. Fakt jsem byl překvapenej, že je to tady docela všechno pozadu. Ale zklamanej jsem nebyl asi z ničeho, nevzpomínám si. Jo, možná trochu z rasismu, nácků, ale sám jsem se s nima naštěstí nikdy nesetkal.
- 23) Jak se cítíš v českém prostředí?** Dobře a bez problémů. Už jsem se natolik přizpůsobil tomu prostředí, že se dokážu chovat mezi Čechama jako Čech, když chci.

- 24) Studuješ zde nebo pracuješ? Kde?** Pracuju v jedny pizzerii, na studování nebyl čas a peníze.
- 25) Jakým způsobem přicházíš do styku s českou společností? Kde se seznamuješ?**
V práci, běžně v životě.
- 26) Vyhledáváš přátele mezi Čechy nebo máš přátele spíše mezi svými krajany?** Asi mezi Čechy, i když v práci je několik lidí od nás, se kterými se přátelím a i s jinými krajany. Těžko říct, ne, spíš mezi svými krajany, asi si s nimi víc důvěřuju.
- 27) Setkávají se spolu Tví bosenští a čeští přátelé?** Jasně, nikdy s tím nebyly problémy, protože kamarádi z Bosny už tu taky žijou dlouho.
- 28) Jak se cítíš sám mezi samými Čechy?** Nic se mi nestalo, co bych musel tady říct, ale občas se stane, ale to beru normálně, protože jsem někdo jinej, nějaký věci, ale nelámu si s tím hlavu, vždycky, když si připadám trochu jinej, řeknu si, co, jak by se choval Čech mezi námi. Cítím se mezi nimi v pohodě.
- 29) Scházíš se v ČR i s jinými národnostmi než jen s Čechy a svými krajany? Kterými?**
Ano. Jsou to Američani, Angličani, Francouzi, skoro celá planeta.
- 30) Je Ti s nimi třeba lépe než s Čechy, protože oni odsud taky nepochází?** Nemůžu říct, že se mezi nimi cítím líp, ale je fakt, že lidi, který tady žijou a nejsou Češi, si trochu víc rozuměj, protože máme stejny problémy.
- 31) Co podle Tebe Čechy a Bosňany sblíží? Co mají společného?** Určitě je to to slovanství a podobný jazyky. No a taky asi historie za Rakouska-Uherska. Jinak mě toho moc nenapadá.
- 32) Jaké naopak spatřuješ rozdíly mezi Čechy a Bosňany?** No toho je asi víc. Každopádně mentalita, tak je jiná, Bosňani jsou celkově temperamentnější, upřímnější, emotivnější, otevřenější. Češi se naopak uzavřenější, chladnější a taky líný a lhostejný k mnoha věcem. A taky často závistiví a pasivní.
- 33) Jsou Bosňané zárliví? Více než Češi?** Moc, daleko víc než Češi.
- 34) Je pro Tebe důležité přátelství? Myslíš, že je pro Bosňany důležitější než pro Čechy?**
Pro mě teda důležitý je. Řekl bych, že Bosňani ho asi prožívaj víc, víc si na něm zakládaj, nepodrazí se. Češi podle mě ho neberou tak vážně.
- 35) Co obdivuješ na Čechách? Co se Ti na nich líbí?** Češi jsou víc v pohodě než my, neřeší nějaké blbosti, možná je to tím, že nemáte problémy, které máme my. Vše řeší s chladnou hlavou, jsou cílevědomí, asi vzdělanější.
- 36) Co si myslíš, že obdivují Češi na Bosňanech?** Nevím, možná právě ten temperament, že si umíme užívat života.

- 37) **Myslíš, že ještě dnes nějaké Tvém chování Čechy překvapuje?** Hlučnost.
- 38) **Jaké jsou dle Tebe priority Čechů a jaké Bosňanů? Liší se?** Jako všech lidí, základ je v podstatě stejný.
- 39) **Jsou rozdíly mezi Čechy a Bosňany v placení účtů v restauracích, hospodách, kavárnách?** To by se vztahovalo i k tomu, čím bych mohl překvapit, že zaplatím účet, ale to tady není zvykem. U nás není problém zaplatit účet dohromady, ale stane se, že si to rozdělíme, záleží, o co jde, jestli to byla nějaká větší akce nebo jen kafe. Někdy prostě každý něco přihodí, jak kdo má. Moc to neřešíme.
- 40) **Je v Bosně běžné, že ženy a muži tráví v restauracích, hospodách čas společně?** Ani moc ne, tam chodí kluci a holky spíš odděleně. Což tady teda naopak.
- 41) **Jaký je podle Tebe typický Čech?** Těžko říct, ale asi ty vlastnosti, co už jsem tak průběžně říkal. Jinak říká se, že je to takovejch pupkáč u piva, ale já takových moc neznám.
- 42) **Jakou kuchyni preferuješ, českou nebo bosenskou nebo nějakou úplně jinou?** Co se týká kuchyně, tak na prvním místě je bosenská, tím, že jsem starší, jsem zjistil, že jde o zvyk. Porovnávám všechno s tím, co se dělá u nás. Ale protože dělám v italský restauraci, tak jsem si oblíbil také hodně italských jídel. Nemám s tím problém, ochutnám všechno. I v rámci české kuchyně mám svá oblíbená jídla. Třeba svíčková. A mám rád český pivo.
- 43) **Po jak dlouhé době ses naučil komunikovat česky?** Asi tak po dvou letech, ale do dneška se učím, pořád je co zlepšovat.
- 44) **Poznají Češi, že čeština není Tvá mateřština?** Na začátku možná ne, ale pár vět stačí, ale už se to pozná, ten přízvuk zůstane tam, toho se nezbavím.
- 45) **Jakým jazykem komunikuješ se svými krajany?** Když tam nejsou Češi nebo jiné národnosti, tak určitě bosensky.
- 46) **Znáš v Praze nějaké organizace, instituce, akce, kde bys mohl podporovat nebo budovat svou identitu?** Bohužel nic takovýho neexistuje. Na začátku 90. let takový nějaký akce byly, ale bylo to spíš, abychom se pobavili, povyprávět, poslouchali tu naši hudbu a viděli se, prostě abychom se dali dohromady, časem je toho míň a míň a žádná taková instituce nikdy neexistovala. Je nás tu málo. Kdysi byl tady konzulát, který nevím proč zavřeli, tak před měsícem se tady otevřelo velvyslanectví Bosny a hercegoviny v Opletalce. Teď už ji ale v podstatě nepotřebujem. Mělo tu být dřív. Předtím byla ve Vídni.
- 47) **Znáš v Praze nějaké bosenské restaurace, kavárny? Navštěvuješ je? Proč?** Dá se říct, že je tady jedna taková typicky bosenská, jmenuje se Bosna Grill. Chodíme tam občas na

jídlo, když mám chuť na nějakou naši specialitu. Ale že bych tam nějak budoval svou identitu, to snad ne. Tam pracují Bosňané, má to rodina, je to rodinný podnik.

48) Kde se scházíš se svými krajany? Nejvíce v nějakých kavárnách, hospodách, ty ale většinou nemají s Bosnou nic společného. A nebo u někoho z nás doma uděláme třeba setkání.

49) V kolika lidech se obvykle scházíte? Je běžné sejít se pouze ve dvou? Většinou se nás sejde víc, třeba deset nebo i víc. Původně jdou třeba tři, čtyři, a pak se to nějak svolá, průběžně lidi přijdou. Ve dvou se moc nescházíme, máme radši větší společnost.

50) Chodí s vámi do hospody i bosenské dívky? Ale jo, když jsou třeba nějaký narozeniny nebo tak. Ale když jdem jen tak, tak jsme většinou jen kluci, líp si popovídáme.

51) Jak Tě vnímají Češi? Jako cizince. Dřív toho bylo ale horší, teď už se to zlepšuje.

52) Vadí Ti, jak Tě vnímají? Celkem jo, vadí mi, že se to furt rozlišuje. Ale z české společnosti mě to nevylučuje. Nechci, aby mě vnímali jako nějakýho špinavýho Balkánce, mafiána nebo co.